

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI

PAUER IMRE

H. OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST.

1890.

913602

TARTALOM.

- I. szám. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz.
Schvarcz Gyula r. tagtól.
- II. « Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- III. « Demologiai tanulmányok. *Kőrösi József* l. tagtól.
- IV. « A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól.
- V. « A király tanácsosainak felelőssége Aragóniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- VI. « Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól.
- VII. « Báró Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matlekovits Sándor* l. tagtól.
- VIII. « Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban. *Ballaqi Géza* l. tagtól.
- IX. « Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- X. « A specificatio. Magánjogi értekezés. *Dr. Hoffmann Pál* l. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. II. SZÁM.

ADALÉK

A MAGYAR ÁLLAMPOLGÁRI TÁRSADALOM

EGYSÉGES TERMÉSZETÉNEK ELMÉLETÉHEZ.

SCHVARCZ GYULA

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén, 1888. deczember 3-án.)

— Ára 50 kr. —

BUDAPEST, 1889.

ADALÉK
A MAGYAR ÁLLAMPOLGÁRI TÁRSADALOM

EGYSÉGES TERMÉSZETÉNEK ELMÉLETÉHEZ.

SCHVARCZ GYULA

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén, 1888. december 3-án.)

BUDAPEST, 1889.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

Most másodízben történik, hogy én, ki eddigelé rendszerint majd az ódon görög s római világ politikai ismeret- és eszmekörének, majd a modern alkotmánytörténelem és államjog kevésbé kikutatott mozzanatainak vagy az államtudományi szakirodalom termékeinek kritikai méltatása által igyekeztem kiérdemelni a tisztelt osztály figyelmét, oly társadalmi tüneteket kísérlek meg bevonni értekezésem körébe, a melyek közvetlenül a manap körülöttünk működő életnek többé-kevésbbé érdekébresztő jelenségeikép szerepelnek, szét-szórva a publicistikai irodalomban, de a mely tünetek a magok rendszeres összeségében szintűgy megérdemlik az államtudományi buvár és gondolkodó behatólag vizsgáló érdeklődését s a posteriori elmélkedését, mint ahogy megérdemlik a most is folyamatban levő, szerves és szervetlen természetbeli erők a geológét. A jelen év tavaszán »*Tudomány és társadalom*« című értekezésemben az európai államélet és culturelet tényleges egymásra hatását fejtegettem az egyéni értéket, már t. i. a tudományok tisztán elméleti szolgálatában álló erők, azaz szakkészült és szaklagosan működő tehetségek egyéni értéke állami s társadalmi érvényesülhetésének szempontjából; jelen értekezésemben tulajdon magyar hazánk társadalmával, és ennek néhány legújabb irodalmi méltatásával óhajtok foglal kozni, meg levén győződve, hogy midőn ez irányban kísérlek meg egy kritikai körültekintést, époly hazafias, mint tudományos érdek követelményének igyekszem eleget tenni.

Maga a magyar társadalom, már csak fejlődésének jelen phasisában is, elég buvárlati és eszmélkedési tárgynak egy egész emberi életre. Pedig ha érdekelheti is az európai tudományosság munkásait messze túl hazánk határain is ez a társadalom, a mely ma, úgy mint van, betölti a Szent-István koronája birodalmának anyaországát, és fölkelte minden elfogulat-

lan szemlélő tudvágát a maga pezsgő politikai életével, irodalmi mozgalmaival, művészeinek sikereivel és mindenekfölött a maga pompázó, hatalmasan virágzó fővárosával: mennyivel inkább érdekelhetné még a tudomány emberét, ha oly anyag állana előtte, a melyből betekintheszt nyerhetne az 1847 óta egyre táguló, egyre nagyobbodó, műveltségében úgy, mint vagyonosságában folyton meglepő mérvekben fokozódó magyar társadalom átalakulásainak történelmébe, ugyancsak 1847 óta le egész a mai napig!

Ilyen nagyszerű átalakulást oly rövid idő alatt nem élt át századunkban csak még az 1789-diki eszmék hatása alatt, a francia társadalom, — hogy ne említsem a török uralom alól fölszabadult görög, rumén és szerb társadalmakat, a melyeknek átalakulásai szintén rohamosak voltak ugyan, de túlnyomólag csakis politikai tekintetben. Maga a politikai átalakulás törvényhozás útján eszközöltetett ugyan, de korántsem oly tabula rasára építő rendszerességgel, mint a hogy ez megtörtént majd az 1789-diki, majd az 1830-diki vagy az 1848-diki francia forradalom hatása alatt Európa különböző monarchiáiban. Sajnos, hogy nem akadt még sem államjogi szakírónk, sem politikai történetírónk, a ki 1848-diki törvényeink conceptiójának, előkészítésének, s a függöny mögötti megvitatásának, majd alkotmányos megalkotásának történetét megírta volna kellő részletességgel és tárgyilagos tüzetességgel. Sem Horváth Mihály munkája, sem az idevágó emlékiratok, vagy a tárgyat érintő monographiák nem nyújtanak kellő tájékozást oly mozzanatokra nézve, a melyeket az alkotmánytörténelem buvárai fontosabbnak kell hogy tartsanak a méltán dicsőített hazafias lelkesedés legmegkapóbb jeleneteinek festői ecsetelésénél is. Mindössze csak annyit tudunk, hogy abban a pillanatban, a melyben Ledru-Rollin tróntbukató beszédét ama hírneves bankett alkalmából elmondotta, Pozsonyban a rendek legelőrehaladottabb pártelemei még minden fölött éreztek ösztönzetet tanakodni, csak nem azon kérdés fölött, hogy rendszeres alkotmányjogi alaptörvénybe foglaltassanak-e a nemzetnek törvényerőre emelkedendő aspiratiói?

Nem történt ez meg márczius havában sem, midőn a párisi forradalom és a bécsi mozgalmak szele elhatott már

Pozsonyba, s az országnak már akkor szívébe, Pestre is. Alig néhány óra jutott már ekkor csak a bizalmasabb, szűkebb körben tartott alkotmánypolitikai discussiónak, és azon hangokat a melyek a francia »Charte« mintájára egy rendszeres alaptörvény alkotását többé-kevésbbé óvatos modorban sürgették, egyszerre elnémította annak *szükséglet-érzete*, hogy ne vesztegettessék a főnforgó válsággal szemben egy pillanatilag sem tovább belemélyedőbb törvényhozási munkálatok kezdeményezése által az idő, hanem emeltessenek egyszerűleg törvényerőre azon határozati javaslatok, a melyek a nemzet jogosult nagy aspiratióinak megtestesítését voltak a törvényhozás lelkére kötendők. Mi sem valószínűbb, mint az, hogy ha szavazásra bocsáttatott volna az a kérdés, vajjon rendszeres alkotmányjogi alaptörvény alkottassék-e, avagy csak a nemzetnek egyes concret közkívánalmait érvényre emelendő köz-törvények, a rendek túlnyomó nagy többséggel utasították volna el már ekkor a charta eszméjét ünnepélyes nyílt ülésben is. Ámde erőlteti az 1848-diki törvényhozásunk kritikáját az, a ki ezt azon rokonszenyvnek hajlandó betudni, a melylyel nemzetünk értelmisége az angol alkotmányosság s egyáltalán azon előszeretetnek, a melylyel a történelmi fejlődésű alkotmányosság iránt viseltetett. A párteberek túlnyomó többségét csak ama nagy eszmék éltető ereje lelkesítette, a melyektől a haza megváltását reméltették: de nem gondoltak sokat amaz izgalmas napokban a törvényhozási formákkal; a vezénylő elmék pedig már csak azért sem akarhattak egy rögtön, még márczius havában megalkotandó rendszeres alaptörvény gondolatával komolyabban foglalkozni, mert óvakodtak minden oly lépéstől, a mely még jobban fokozhatta volna a megoldás nehézségeit. Hogy 1875-ben nem alkottatott Franciaországban rendszeres alaptörvény, az addig alkotott »Charte«-ok és »Constitution«-ok példájára, hanem hogy csakis alkotmány-törvények alkottattak — lois constitutionnelles — ezt sem az okozta, mintha az akkori francia törvényhozás meghajlott volna a történelmi iskola által a rendszeres alaptörvények ellen hangoztatni szokott elméleti kifogások előtt; nem, bármikép gondolkodott is Thiers, a döntő indító ok merőben gyakorlati természetű volt. Ha »rendszeres

alaptörvényt« alkotnak: hát akkor elvileg dönteni kell az államélet összes főkérdései fölött. Dönteniök kell vala ez esetben a nemesi czímek viselhetésének engedélyezése vagy az 1791-diki stb. alkotmányok értelmében azok végleges eltörlése fölött is. Kényes kérdés, a melynek érdemleges eldöntésébe nem akart belebocsátkozni akkor Franciaországban a szélső radical árnyalatok- és a határozottan conservatív monarchistákon kívül egy parlamenti párt sem. Maga az államfő szintén kerülni akarta ezt a harczot, és sikerült is kitérni egy ily nagy összeütközés elől — az által, hogy nem egy mindent, az egész államéletet felölelő rendszeres alaptörvény alkottatott, hanem csak egyes alkotmánytörvények alkottattak, a melyek az államhatalom szervezetének, ügyköreinek elemeit s gyakorlásának módozatait voltak hivatva megállapítani.

Egészen analog helyzetben találta magát az államférfiúi óvatos körültekintésre ösztönzött magyar hazafiság a márcziusi napok hevélye alatt 1848-ban. Itt, Pozsonyban, nem a nemesség létkérdése képezte a bökkenőt; nem is képezhette, mert hisz épen a kiváltságos rendek emelkedett szellemű áldozatkészsége volt az a döntő tényező, a melytől a politikai jogoknak s egyáltalán az állampolgároknak addig az alkotmány sánczain kívül állott *milliókra kiterjesztése* függött; ez az áldozatkészség szabta meg egyedül a határt a már évtizedek óta előkészített, de most a februári francia forradalom varázsütése alatt egész rohamossággal tényleg meg is kezdett alkotmányjogi reformpolitikában. A magyar nemesség saját magamagát múlta fölül, sőt túlszárnyalta százados történelmének dicsőségét, midőn önként, minden kényszer nélkül le tudott és le is akart mondani ezredéves kiváltságairól, előjogairól a haza összes gyermekei javára: tehetett ennyit az emberi és hazafiúi nagylelkűség határain belül: de messzebb menni senkinek sem juthatott eszébe; mert hisz a nagy francia forradalom ama végzetszerű augusztusi éjjelét nem vehették volna a rendek mintaképül a nélkül, hogy ezáltal meg is ne szüntették volna a történelmileg fejlett magyar államot.

Nem a nemesség kérdése képezte hát itt Pozsonyban a bökkenőt; nem is a főrenditábla kérdése: mert hisz a fölött is tiszttában volt a nemzetipárt, hogy gróf Batthyány Lajos hivei

a főrenditáblán ép oly elengedhetlen tényezők a reform keresztülvitelében, mint a nemzetipárt vezérei az alsótáblán. A mi a főakadályt képezte egy rendszeres alkotmányjogi alaptörvény alkotására nézve: ez azon fogalomzavar volt, a melyben a Magyarország és az örökös tartományok, helyesebben az osztrák császár és Magyarország királya egymáshoz való jogviszonyát szemlélték a ma úgynevezett közösügyekre nézve, szemben a »Pragmatica Sanctio« követelményeivel egyfelől a magyar országgyűlési pártok egyes vezérférfiai, másfelől pedig a döntő politikai tényezők Bécsben. Egyéb okok is járultak hozzá, hogy a rendszeres alkotmánypolitikai alaptörvény kérdése formaszerint föl nem vettetett, de csak másodsorban.

Egyébiránt, midőn mindezeket konstátálom, korántsem azért teszem ezt, mintha sajnálkozásomat akarnám a fölött az elmélet szempontjából kifejezni, hogy 1848-ban nem alkottatott Pozsonyban rendszeres alkotmányjogi alaptörvény: csak azon félreismerhetlen hiányosságok *oktani háttérét* óhajtottam föntebbi megjegyzéseim által megvilágítani, a mely hiányosságok az ugyancsak 1848-ban Pozsonyban létrejött alkotmányjogi törvényhozásunk művében mutatkoznak.

Jelzem röviden, mire fektetem én a fősúlyt e tekintetben.

1848-diki törvényezikkeink közül azok, a melyek a felelős minisztérium fölállítására s ezzel kapcsolatosan a történelmileg fejlett dikaszterialis kormány-collegiumok megszüntetésére, a népképviselői rendszer behozatalára, a megyékre, községekre, a bíróságokra, az urbériség megszüntetésére, a köztehverviselésre, a sajtószabadságra, a köztisztviselőkre s a nemzetőrség fölállítására, valamint az állam és a felekezetek közti viszony érintésével az egyetemi tanszabadságra, s egyáltalán a tanszabadságra és az erdélyi unióra vonatkoznak, korszakalkotólag messzekiható alkotmányjogi törvények. Összességökben e törvényezikkeink alkotják vala azt, a mit az 1848-diki alkotmány neve alatt ismer és őriz, ápol odaadásteljes hazafias melegével mind e mai napig a magyar nemzet.

Már most az a kérdés: vajjon, midőn 1848-iki törvényhozásunk csak ezen alkotmányjogi törvényeink megalkotására szorítkozott, elrendelte-e ezáltal *de lege* mindazon alkotmány-

jogi reformok életbeléptetését, a melyekre a történelmileg fejlett alkotmánynak oly irányú és oly szellemű átalakítása végeztetett szükség volt, a minőt ez az 1848-diki törvényhozásunk saját maga nemcsak contemplált, de a szó jogi értelmében intenióba vett, ugyancsak akkor, a midőn, és az által, hogy hozzáfogott föntjelzett 1848-dik törvénycikkeink megalkotásához?

Ez a kérdés mindenekelőtt; de nem szeretném már magát e kérdés fölvetését sem kitenni bármiféle félreértésnek. Nem arra célzok ugyanis, pl. hogy nem alakította át az öröklött főrenditáblát is; nem a főrenditáblára, illetőleg főrendiházra, — vagy felsőházra nézve — mert ez a kifejezés is előfordul a másik kettő mellett ugyanazon 1848-diki törvénycikkeinkben —, mondom, a főrendiházra nézve nem követte-e el az idő rövidsége miatt mulasztást, vagy nem hagyott-e államjogi rést tervszerűleg ott, midőn a főrendiházat egyszerűleg meghagyta ama, 1608-ból keltezett, öröklött, szervezetében?

Nem ezt, és nem ennek analogonjait értem én, midőn hiányosságokra utalok 1848-diki törvényhozásunk alkotmányjogi művében: de értem azt, hogy nem nyilatkozik magában a törvénycikknek szövegében csak egy szóval sem a felől, vajjon, ámbár megszünteti a népképviselőt behozatala által az öröklött, történelmileg fejlett országgyűlési rendeket, — az ú. n. négy *országos rendet* — egyházi, világi főurak, köznemesség, sz. kir. városok — megszüntnek contemplálja-e egyúttal magának a most már az urbériség megszűnte és a választási jognak kiterjesztése folytán oly nagy mértékben kitágult nemzettestnek azon rendi tagozatát, a mely Magyarországon a rendi alkotmány idejében sem gyökerezett írott törvényben ugyan, de a mely rendi tagozat fönnállott azért Magyarországon szintűgy, mint egyéb rendi monarchiákban már a középkorból öröklött társadalmi szervezet kapcsán de iure, a szokásjog, egy az egész keresztyén-germán államrendszert átható common-law alapján?

Ezen rendi tagozat azt jelentette, hogy az oly államban, a hol ez megvolt, nem létezett egységes állampolgárság, állampolgári társadalom de iure: de létezett négy rend: papság, nemesség, polgárság és parasztság, a melyek közül a három

első kiváltságos volt, a két első meg épen a politikai nemzet tulajdonképeni színejavát és magvát képezte, míg a negyedik, eltekintve Svédországtól stb., már kívül állott az alkotmány sánczain, és nem volt egyéb, mint a két első rendnek többé-kevésbbé jognélküli, glebae adstrictus járuléka.

Az tehát a kérdés, minő álláspontot foglalt el 1848-diki törvényhozásunk e rendi tagozat kérdésével szemben? Egyszerűleg hallgat, nem nyilatkozik fölöle. Pedig az, hogy ez a rendi tagozat nem gyökerezett a rendi Magyarországon írott törvényben, hanem csak szokásjogban, common-lawban, ez a körülmény még nem képezhetett akadályt arra nézve, hogy egy ily nagyszerű alkotmánypolitikai kérdésben 1848-diki törvényhozásunk tüzetesen nyilatkozzék. Hisz hány oly törvényt tartalmaz »Corpus Juris«-unk, a melyek írott törvényben nem gyökerezett intézmények megszüntetésére vagy módosítására irányozvák! — És épen azért, mert 1848-diki törvényeink szövege mélyen hallgat e nagyfontosságú alkotmánypolitikai kérdés fölött: épen ezért támadt azután az 1848 óta lefolyt évtizedek folyamában egy oly fogalomzavar, a melyhez hasonló fogalomzavarban nem leledztek még egyfelől sem a rendszeres alkotmányjogi alaptörvénynyel bíró modern államok társadalma, értelmisége, sőt államjogi írói, sem nem leledztek hasonló fogalomzavarban a tisztán történelmi fejlődésű angol alkotmányosságban sem a társadalom, sem a közszellem mozgató tényezői. 1848-ban természetesen még szó sem lehetett az ily fogalomzavarról. A hazafias lelkesedés amaz emélytelt napjaiban, majd az önvédelmi harc közben nem gondolt itt e hazában senki arra, hogy magának a rendi tagozat kapcsán e részben jogorvoslást igyekezzék szerezni, akár egyesek, akár hatóságok irányában. Abban az időben a »szabadság, egyenlőség és testvériség« nagy szavai uralkodtak a közhangulat fölött az egész országban, és ámbár az 1848-diki törvényhozásunk teljes épségében hagyta úgy a főnemesi, mint a nemesi címet, rangot: fényes, történelmi nevű főuraink közül nem egy hagyta el akkor a grófi, bárói cím- és rangjelzőt családi neve elől, csakhogy ezáltal is kimutassa az ő teljesen odaadásteljes fölolvadását az áldozatkész hazafias közhangulatba.

De leviharzott az önvédelmi harcz, és a népképviselési alapra fektetett magyar alkotmányosságnak 12 éven át nem lön folytatása. Egyideig kételyben látszottak forogni az elmék még a felől is, hogy vajjon lesz-e még, lehet-e még föltámadás a jogfolytonosság alapján, vagyis az 1848-diki törvények alapján valaha is? A föltámadás, alkotmányosságunk újjáébredése azonban mégis bekövetkezett; a nemzet kibékült a királlyal, és a megkoronázott király helyreállította az alkotmányt az 1848-diki alapon. Sokat elmosott, sokat kitörölt e közben az idő az emberek emlékezetéből; és ha híven meg is bírták őrizni azon nemzedék tagjai, a mely még vérét ontotta az 1848-diki törvényekért, lelkök mélyében a kegyeletet azon nagy eszmék iránt, a melyek őket az 1848-diki törvények megalkotására ösztönzik vala, — az a nemzedék, a mely az 1867-diki kiegyezés óta nőtt föl, nem igen találhatta magát az alakult viszonyok közepette arra indítatva, hogy egyebütt is keresse az alkotmány szellemét, mint a törvények, azaz az 1848-diki törvények §§-aiban, bötűiben. Az az eszmekör, a mely 1848-ban az éltetőerőt kölcsönzi vala ezen törvények megalkotására, ez az eszmekör szétfoslott azóta, mint lenge pára, egészen. Honfittársaink csak a törvény bötűjét látták azóta magok előtt kizárólag; veszendőbe ment a finomabb államjogi árnyalatok emlékezete az 1848-diki átalakulással érvényre jutott, nyugateurópai szellemben általánosító modern common-lawban, és mindenki úgy magyarázta már ekkor 1848-diki törvényeink szellemét, mint ahogy ezt saját fölfogása, értelmi és szakképzettségi látköre, hogy ne mondjam ízlése vagy épen érdeke hozta magával.

E fölfogások zöme két nagy, egymással meglehetősen ellentétes államjogi álláspontban tetőzött. Az egyik álláspont hívei úgy találták, hogy nem érhette az öröklött, történelmileg fejlett, rendi alkotmányt a maga lényegében egyéb változás 1848-ban, mint a melyet a szentesített 1848-diki törvényczikkek egyik vagy másik §-ának egyik vagy másik alineája tisztán, világosan, határozottan elrendel. Ezek azután azt hitték és hiszik még ma is, hogy a magyar állampolgári társadalom az 1848-diki törvények életbelépése folytán szerfölött kibővült ugyan, de azért még sem vesztette el a maga öröklött

rendi tagozatát. Megszűntek a népképviselőt behozatala, a közteherviselés, nemzetőrség behozatala és az urbériség megszüntetése folytán az öröklött országgyűlési rendek mint ilyenek, s ezek *mindazon* kiváltságai és előjogai, a melyeket az 1848-diki törvényeink eltöröltek: de nem szűntek meg azért a történelmileg fejlett rendek az egész politikai nemzettestben, vagyis, modern nyelven szólva, a szerfölött kitágult magyar állampolgári társadalomban. E fölfogás nemcsak a társadalom egynemely igen befolyásos körében vert gyökeret mindjárt alkotmányosságunk újjáébredése óta, de utat tört magának államjogi kézikönyveink irodalmába is és csaknem kizárólag a hatalmába kerítette ezt egész a legeslegújabb időkig. Ne csodálkozzunk ezen, hogy ez így történhetett. Nem volt ebben semmi tervszerű célzatosság; csakis az önálló államjogi gondolkodás és a kellőleg alapos, kellőleg korszerű államtudományi tájékozottság hiányos voltának tudhatjuk be ezt eredményeül. Miként már másutt tüzetesen kifejtettem ¹⁾, az 1867-diki restitutio in integrum egészen készületlenül találta nálunk az elméket az államjogi compendiumírás mezében. Nagy hirtelen kellett hozzáfogniok a dologhoz, és ők, különben érdemes államjogi szakíróink, az által vélték megfelelni e részben hivatásuknak, hogy egyszerűleg lefordították magyarra, helyesebben kivonatolták a néhai gróf Cziráky Antal Mózesnek valóban nagybecsű munkáját a régi, azaz az 1848 előtti rendi magyar »jus publicum«-ról, és a helyett, hogy az 1867 óta életbelépett modern, azaz az 1848-diki törvényeinkben gyökerező magyar államjog rendszerének alapvonásait ugyancsak ezen 1848-ban és később alkotott törvényeinkben keresték volna: az alapot ²⁾, a melyre a magok rendszerét fölépítendőek voltak, egyszerűleg kölcsön vették a gróf Cziráky Antal Mózesnek rendi »jus publicum«-ától, csakis mechanikailag függesztvén hozzá esetről-esetre az 1848-ban és azóta alkotott nagyobb fontosságú államjogi

¹⁾ »Magyar igazságügy« 1887.; és »Nemzet.« 1888. decz.

²⁾ L. Cziráky »Conspectus« stb.; Suhajda, Hegedűs Lajos Candid ezt kivonatolták, Récsi Emil a maga magyar közjogát nem bírta befűjezni. Korbuly, Kiss István Cziráky járszalagán haladtak igen sok tekintetben, a nélkül, hogy ezt saját magok észrevehették.

törvényeinknek, többé-kevésbbé tüzetesen megcommentált kivonatait.

Megdöböntő tünet alkotmányos életünk szellemvilágában, de nem teljességgel érthetetlen, ha egyúttal szemügyre vesszünk két körülményt. Az egyik, hogy az úgynevezett Bach-rendszer, majd a Schmerling-féle provisorium közte fekszik egyfelől 1848-diki törvényeink megalkotásának, másfelől pedig ezen 1848-diki alkotmány helyreállításának, vagyis az 1867-diki koronázásnak; a másik pedig az, hogy bármennyire fényes nevekkel dicsekedhattunk is az alkotmányos élet gyakorlati küzdterén és a publicistikában már 1848 előtt is: éppen oly szegények voltunk egész a legújabb időkig oly szak-erőkben, a kik a szó teljes értelmében modern államtudományi ismeret- és eszmekörrel rendelkeztek volna akkor, midőn magokat a magyar államjog irodalmi művelésének szentelték. Valóban még legkiválóbb egyetemi jogtanáraink közt is alig akadhatott volna abban az időben csak kettő, a ki hivatva érezhette volna magát arra, hogy megírja a modern magyar államjog rendszerét az 1848-diki jogalapon. Elévülhetetlen érdemű kitűnőségünk Pauler Tivadar, a ki még leginkább lehetett volna erre hivatva, túlnyomólag más ágait gazdagította hazai jogtudományunknak, és Virozsil, a kinek emlékezete iránt szintén oly méltán viseltetik bensőségteljes kegyelettel a még élő nemzedék, Virozsil rendelkezett ugyan megfelelő rendszeres és alapos tudománynyal, de hiával volt azon szabad szellemnek, helyesebben azon államtudományilag fegyelmezett modern politikai eszmekörnek, a mely nélkül egyáltalán nem vállalkozhatik valaki egy ily föladatra a siker reményében. Sőt e kegyeletre méltó emlékeztető jelesünk eszmemenete még a messzemúlta nézve is annyira lekötöttek érezte magát, minden nemes, emberszerető gondolkodása és zsarnokgyűlölete daczára is, az osztrák hivatalos culturpolitika hagyományos chablonai által a maga szakirodalmi működésében, hogy még akkor is, midőn egy, kilencz évvel az 1789-diki nagy forradalom előtt megjelent francia könyv fölött, igen egy francia királyi censornak, M. de Sacynak 1780-ban Yverdunben megjelent munkája fölött mond ítéletet, még ekkor is inkább emlékeztet a Metternichkorabeli császár-

városnak, mint az ezeréves magyar alkotmányosság fővárosának légkörére. M. de Sacy munkája hazánk történelmével foglalkozik. »Histoire générale de Hongrie depuis la première invasion des Huns jusqu' à nos jours« ez a címe, a melynek igyekszik is megfelelni az akkori viszonyokhoz és szerzőnek személyes körülményeihez képest dicséretreméltó buzgalommal.

M. de Sacy, a ki 1780-ban hazánk történelmének megírására illetéknép vállalkozott, királyi censor volt az »Ancien Régime« alatt Franciaországban; királyi censor, ismételve hangsúlyozom, tehát már hivatalos állásánál fogva sem adhattott ki a saját neve alatt oly munkát, a melyben csak egyetlenegy mondat vagy megjegyzés is ellentétbe helyezkedett volna az azidétt saját hazájában dívott, minden ízében még monarchikus fölfogással. Nem is találunk e műben egyetlenegy oly mondatot, vagy megjegyzést, a melynél hasonlíthatatlánul subversivebb politikai tanokat ne hirdetett volna — nem egy Jean Jacques Rousseau, de akár egy oly odaadásteljes tanácsosa a koronának, mint az erős szellemű Turgot, vagy mint az eszmegazdag marquis d'Argenson; és Virozsil azon különben igen jeles és tudományosan kezelt munkájában, melyet 1865-ben és a következő évek folyamában »Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn«¹⁾ cím alatt német nyelven kibocsátott, mégis indítatva érzi magát megrovólag nyilatkozni a francia királyi censor, M. de Sacy érintett, egészen ártatlan és semmiképen sem rendőrelles munkájának egy passusa fölött, — indítatva érzi magát a magyar államjog nyilvános, rendes nagyérdemű tanára szemére vetni M. de Sacy-nak, hogy oly fölfogást árúl el, a mely inkább illett volna a francia conventhez, mint egy francia királyi censorhoz.

De hát mit vétett ez a M. de Sacy tulajdonkép a hagyományos orthodoxia ellen, — helyesebben, mi ellen vétett tehát ő tulajdonképen ama, Virozsilék által annyira kárhoztatott passusában?

M. de Sacy csak annyit vétett, hogy következőleg mert nyilatkozni a mi II. Andrásunk »Arany Bullá«-járól: »En

¹⁾ Pest, I. 1865., II. 1866., III. 1867. Heckenast.

parcourant ce decret de 1222. d'un oeil philosophique, on rencontre à chaque ligne le préjugé, qui persuade aux grands: qu' eux seuls méritent l' attention des législateurs, et qu' on ne doit songer à la conservation du peuple qu' autant, qu' il est utile à la noblesse.« Virozsil erre egészen elszörnyűködik és így kiált föl a maga államjogi kézikönyvében ¹⁾: »Erlaubt sich ein Königlicher Censor in Frankreich noch ein Decennium vor dem Ausbruche der französischen Revolution von derselben Urkunde in einem Tone zu sprechen, der eher an die Tage des französischen Convents als jene eines royal censeur erinnern könnte!«

Valóban jellemző, hogy mennyire mehetett nálunk még a hatvanas évek közepe táján, majd csak hogy nem közvetlenül az 1867-diki koronázás és 1848-diki alkotmányunk restitúciója előtt, ez a chablonszerű szakirodalmi óvatoskodás. Virozsil saját maga idézi, néhány sorral alább, Fényes Elek szavait ugyane tárgyban, t. i. az Arany Bullának magatartásáról az ország nem-nemes lakosai irányában, és nem veszi észre, hogy simább szavai daczára, Fényes Elek ugyanazon hiányt, egyoldalúságot ismeri föl az 1222-diki szabadságlevélben, mint a minő fölött M. de Sacy oly leplezetlenül nyilatkozik. Hát vajjon Ladányi Gedeon nem ugyanazt mondja-e, a mit a francia királyi censor az Arany Bulláról, midőn a maga »Magyar királyság alkotmánytörténete« című, hézagpótló jeles munkájában ezen, más tekintetben nemzetünk politikai szabadságának annyira korszakalkotó, annyira lélekemelő palladiumát, ugyanazon szempontból vonja párhuzamba az angolok »*Magna Chartá*«-jával, és nem tartja sem hazafiatlan, sem illoyalis eljárásnak hangsúlyozni, hogy mennyire nagyobb gondozásban részesíti a »*Magna Charta*« Anglia összes lakosságát, mint a hogy ezt, eltekintve a kiváltságos osztálytól, cselekszi Magyarország összes lakosságával szemben az Arany Bulla? ²⁾

Az igaz, mind Fényes Elek, mind Ladányi Gedeon egészen más eszmekörben nőttek föl, mint egyetemünk egykori

¹⁾ Virozsil: Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn. I. 127. l.

²⁾ L. Ladányi Gedeon: Magyar királyság alkotmánytörténete. I. köt. 69—86. l.

dísz, Virozsil; de hisz épen az volt a baj, hogy a magyar kir. tudományegyetemen nem részesülhetett még nagyobb mérvű és tágabb látkörű ápolásban az államtudomány modern eszmeköre, s ennek folytán nem részesülhetett fölvilágosultabb méltatásban a magyar államjog már abban az időben!

Mondom, ne csodálkozzunk azon, hogy államjogi irodalmunk nem teljesítette a maga hivatását, szemben az 1848-diki alkotmány életbeléptetésével és ismét nem szemben ezen alkotmánynak 1867-diki restitutiójával, sikeresben: de ne csodálkozzunk azután azon sem, ha a föntjelzett merev, korszerűtlen álláspontnak hívei azóta folyton szaporodnak vala. — Már 1874-ben, a »Büntető törvénykönyv« tárgyalása alkalmával kifejezést nyert ezen álláspont Magyarország képviselőházában, a mint e felől bárki is meggyőződhetik, a ki elolvassa a képviselőház »Napló«-jában ugyancsak a »Büntető törvénykönyv« nagyérdemű codificatora, Csemegi Károly, Hodossy Imre s egyéb jeleseink közti szóváltást e tekintetben. Még Montesquieu »L'Esprit des Lois«-ját is belevonták ebbe a vitába, hogy a múlt század állambölesészenek tekintélyével fedezzék a rendi tagozottság elméletét a XIX. század nyolczadik évtizedében. Ha a magyar jogtudomány e magaslatain ily nézetek és kételyek uralkodhattak: nagyon érthető, hogy úgy a könnyebb természetű irodalom s napisajtó, mint társadalmi köreink fölfogása, még tovább mentek a gyakorlatban.

Ezzel szemben a másik álláspont hívei nem kizárólag a törvény hőtűire, nem kizárólag az 1848-diki törvények szövegének §§-aira, alineáira, de ezek mellett még ezen 1848-dik alkotmánynak szellemére is támaszkodnak, — a minthogy ezt már a történelmileg fejlett alkotmány természete hozza magával, még oly folytonosan előrehaladó, századok óta megszakítást, visszaesést nem ismerő törvényhozású államban is, mint Anglia, tehát még egy oly országban is, a melynek társadalma nem élt át a dicsőséges 1688-diki forradalom óta soha, csak egy pillanatig sem, a mi ötvenes és hatvanas évi állapotainkhoz hasonló viszonyokat.

Első pillanatra tudománytalan fölfogásnak, valóságos akrisiának látszik ez az álláspont minden hazafias és ember-

baráti háttére mellett is, a mely azt hevíti: de közelebbről vizsgálva a dolgot, az elfogulatlanul ítélő, tárgyilagos államjogi kritikus sem fogja ezen álláspontot visszautasíthatni, sőt — ha már akrisiát emlegetnek — éppen az elfogulatlan, de tüzetesen tájékozott államjogi kritika fogja az akrisia vádját ezen állásponttól elhárítani és azt a másik, csupán bötüből és §-ból, meg alineából következtető álláspont túlzó híveire áthárítani.

Azt mondhatják ugyan ama merev és egyoldalú álláspont hívei, hogy csak írottjogból és szokásjogból szabad az államjogi kritikának valamely történelmileg fejlett alkotmány-nak egy vagy más adott időpontbeli szellemére következtetni, és ez értelemben arra hivatkozhatnak, hogy az írottjog, már t. i. az 1848-diki törvényczikkek szövege, mellettök szól, szokásjogról pedig szólani sem lehet, miután arra nézve, hogy a rendi tagozottság kérdésében ellenmondást nem tűrő egyhangúság, egy »common-law« megalakulásához szükséges »consensus omnium« jöhetett volna létre irodalmilag, vagy éppen hivatalos »usus« által, erre nézve hiányoztak nálunk 1848 óta az előföltételek, és ha nem is bizonyíthat a hivatalos »usus« vagy a praecedensek lánczolata az ő álláspontjuk mellett, határozottan kizárja a »common-law« tényleges létrejöttét az a kétségbevonhatlan tény, hogy egyhangúság e kérdésre nézve sem a politikailag számbavehető társadalmi elemek fölfogásában, sem pedig az irodalomban nem létezik, sőt inkább éppen államjogi íróink majdnem kizárólag a rendi tagozat szempontjára helyezkedtek, a minthogy ezt tudomásul veheti mind az, a ki beletekint Hegedűs Lajos Candidnak, Suhajdának, Korbulynak és Kiss Istvánnak 1848, részben 1867 óta megjelent magyar közjogi munkáiba.

Mindezt fölhozhatják ugyan ama merev álláspont hívei: de azért még sem járnak el kellő kritikával, midőn azt hiszik, hogy a fölhozottak már magokban képesek lehetnének a másik álláspontot, az 1848-diki alkotmány szellemére támaszkodó álláspontot egyszer mindenkorra, véglegesen megdönteni. Már abban is nagyon tévednek ők, midőn azt hiszik, hogy az írott jogot kimerítik, ha csak arra szorítkoznak, a mit az 1848-diki törvényczikkek szövege az 1. §-tól fogva explicite foglal magá-

ban. Ha csak ezt az anyagot veszik szemügyre, hát akkor, az igaz, fölkiálthatnak: ime, végig betűztünk minden §-t, minden alineát, de nem találhattunk olyast, a mi a rendi tagozat megszüntetését elrendelné! Tessék, mutassák hát ki önök, kik az ellenkezőt állítják, mutassák hát ki önök, hogy melyik §-nak melyik alineájában van elrendelve a rendi tagozatot nem ismerő, modernül egységes magyar állampolgári társadalom inaugurálása, vagy csak érintve is egy ilyen államjogi fogalom!

Igaz, nem találunk 1848-diki törvénycikkeink szövegében oly alineát, a melyben a rendi tagozat megszüntetése, és egy modernül egységes magyar állampolgári társadalom inaugurálása formáserént el lenne rendelve: de azért mégis benne van ez a modern államjogi fogalom a mi 1848-diki törvényeink szövegében, és nemcsak megérintve van benne ezen modern államjogi fogalom, de egyenesen oly czélból van az ott feltüntetve, hogy az — már t. i. a modernül egységes magyar állampolgári társadalom fogalma — jövőre a törvényhozásnak, valamint mindjárt e törvények életbeléptetésével az összes kormánynak félreismerhetetlen, föltétlenül követendő vezéreszméjét képezze.

Benne van ez az államjogi fogalom, még pedig ugyan csak az imént jelzett értelemben van benne az, — nem ugyan valamely §-ban, de igenis benne van az az 1848-diki törvénycikk országgyűlési »Bevezetés«-ében, vagy mint maga a törvény nevezi: az »Előbeszéd«-ben.

»Az ország és ahhoz kapcsolt részek Karai és Rendei a Nádornak törvényes megválasztásán kívül nem késtek Ő Felsége iránti tántoríthatatlan hűségök s a haza iránti szent kötelességöknek érzetétől vezéreltetve, figyelmöket azokra fordítani, miket az összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítése, — az ország törvényes önállása s függetlensége, a pragmática sanctio által vele válthatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai, — a nemzet alkotmányos életének a kor igényei s a körülmények sürgős volta által szükségelt kifejtése, s a szellemi erők és anyagi tehetség azon lelkesült összhangzásának ez alapokonki élénkítése halaszthatatlanul megkövetelt.«

Ime tehát itt benne van ez a kifejezés: »az összes magyar népnek *jogban és érdeken egyesítése*.« Már maga e szó: »*nép*«, korszakot alkotó tünet törvényhozásunk történelmében; hogy nem abban az értelemben vette 1848-diki törvényhozásunk ezt a szót, a melyben venni szokták azt a laikusok, a salonokban meg a piaczkon egyaránt, midőn t. i. csakis a legalsó társadalmi rétegek összeségét értik, a Kleon korabeli athenei δῆμος példájára, alatta, ez félreérthetetlenül kitűnik az összefüggésből: mert hisz itt »*az összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítéséről*« van szó, a mit csakis a legalsó társadalmi rétegek jogban és érdeken egyesítésére akarni értetni valódi absurdumra vezetne, mert az országgyűlési »Előbeszéd« azt érti a »*nép*« alatt itt, a mit ért az államtudomány és a nyugateurópai alkotmányos nemzetek államjoga: érti alatta az állampolgárok összeségét, vagyis az egész nemzetet, mint ilyent, eltekintve annak államhatalmi közegeitől. Maga pedig annak a jelzése, hogy a törvényhozásnak, midőn az 1848-diki törvényeket megalkotá, intentiója nem kevesebb volt, mint az összes magyar népnek *jogban és érdeken egyesítése*: már maga ennek kijelentése teljesen kizárja annak a jogi, már t. i. államjogi lehetőségét, miszerint ez a törvényhozás a rendi tagozatnak föntartását intentióba vette volna: mert a nép jogban és érdeken egyesítése csak oly állampolgári társadalomnak proclamálása, illetőleg megszervezése által lehetséges, a melynek keretén belül rendi válfalak nem léteznek. Hogy egyébként az 1848-diki törvényhozás nem azért nem proclamálta a törvényczikkek §§-ban explicite az egységes állampolgárságot, illetőleg a rendi tagozatnak megszüntetését, mintha ez utóbbit hallgatagon fönn akarta volna továbbra is tartani, hanem hogy csakis az 1848-diki törvényczikkek szövegének disintegráló modorban túlgyors megszerkesztése nem engedett időt a honatyáknak ily rendszeres eljárásra: ez éppen azon terminologiai és styláris gyarlóságokból derül ki, a melyektől csak úgy hemzsegnék e különben annyira magasztos szellemű, áldástelt törvényczikkeink §§-ai.

Rendszertelenség egyáltalán e törvényczikkek szerkezetének jellegző vonása. Nemcsak az oly kifejezésbeli anoma-

liákra célzok, a minők a III. t.-cizikktól egész a XXX. t.-cizikig bezárólag, minden lépten a szemünkbe ötlenek, pl. *ministerium* és *ministerség*; *főrenditábla*, *felsőház*, *alsótábla*, *képviselőtábla*, *képviselőház*: de értem az oly szerkezeti hibákat is, a minők közé tartozik pl. mindjárt az is, hogy a IV. t.-cizikkben kezdi a törvény a *képviselőket* emlegetni, még mielőtt az alsótábla öröklött szervezetének és az utasítással megkötött megyei követek megszüntetését kimondotta volna, és hogy az V. t.-cizikket oly szavakkal vezeti be, a melyek azok szemében, a kik különben e törvényhozás intencióját a végleges alkotmánypolitikai alapgondolatot illetőleg véletlenül nem találnák különben is ismerni, magokban véve mindenre inkább engednének következtetni, csak arra nem, hogy a népképviseleti rendszert, úgy mint ezt az V. t.-cizikk életbe lépteti, csakugyan állandó alkotmánypolitikai alapul kívánja behozni a magyar alkotmányjogba.

Az V. t.-cizikk ugyanis e címet viseli: »Az országgyűlési követeknek népképviselet alapjáni választásáról.« Arról, hogy a rendképviselet helyébe a népképviselet lép, nem adott még tüzetes rendelkezés által az előző t.-cizikkek szövege semmi egyéb tájékoztatást, mint hogy a IV. t.-cizikk minden idevágó bevezetés nélkül, akkor, midőn az országgyűlésnek évenkénti üléseit elrendeli, egyszerre csak egész váratlanul a 3. §-ban »*képviselők*«-ról kezd beszélni, azt rendelvén, hogy ezek, t. i. »a képviselők, 3 évig tartandó egy országgyűlésre, s ezen országgyűlésnek mindhárom évi üléseire választassanak.« Ugyancsak a IV. t.-cizikk 8. §-ában egyszerre csak képviselőtábláról, majd a képviselők táblájáról beszél, a nélkül, hogy az előző III. t.-cizikkben az államjog rendszeres műnyelvén kimondotta volna, hogy a felelős minisztérium életbeléptetésével az eddig főnnállott rendi alsótábla, mint ilyen megszűnik, és az országgyűlés ezentúl két kamrából fog állani, a melyek közül az egyik, mely az eddigi alsótábla helyébe lép, népképviseleti alapon fog, mint képviselőház megszerveztetni.

Mindezt nem mondják ki az 1848-diki törvénycikkeink §§-ai, hanem csak úgy egész váratlanul bukkantatván bele a képviselőket az országgyűlés évenkénti üléseit elrendelő IV. t.-cizikkbe, figyelembe sem veszik a népképviseleti rendszer

behozatalának követelményeit az államjogi műszók alkalmazására nézve, hanem fölváltva beszélnek mindvégig alsótábláról, majd képviselőtábláról és azután meg alsóházról és ismét alsótábláról, meg képviselőtábláról: holott a tábla fogalma csak a rendi alkotmány idejében egységes alaponi rendi országgyűlésbe, a két külön kamarát nem ismerő rendi országgyűlés keretébe illik bele csupán, ott pedig, a hol népképviseltről van szó, többé tábláról nem, csakis képviselőházról vagy képviselő-kamráról lehet beszélni.

Ily laza szerkezet folyamában fönnérített államjogi műszavaknak részben hibás, részben következtelen alkalmazgatása után azután következő bevezető alineában nyilatkozik az V. t.-cikk, miként a cím mondja: »Az országgyűlési követeknek népképviselet alapjáni választásáról«: »A *jelen év folyama alatt*, a IV. t.-cikk értelmében Pesten tartandó *legközelebbi* országgyűlésre küldendő követeknek népképviselet alapján választására nézve *ideiglenesen* következők rendeltetnek stb.«

Az ember alig hisz szemeinek, midőn ezt az államjogi stylust olvassa és ezt a ki nem egészülő laza szerkezetet látja maga előtt egy ily korszakalkotó nagy alkotmányjogi kérdésben. Csakis az akkori hevélytelt napok izgalmai s a hazafias lelkesedés rohamos tettvágyának ösztönzetei, szemben a lehető leggyorsabb törvényhozási intézkedések égető szükségességével: csakis e tekintetek magyarázhatják ki ama magasztos szellemű és áldástelt törvénycikkeink mind e szerkezeti és nyelvezeti gyengéit.

De mind e hiányok, mind e szerkezeti és nyelvezeti gyengék nem szoríthatják a magyar államjog kritikai buvárát arra, hogy föl ne ismerje 1848-diki törvényhozásunk fönt jelzett nagy intenióját még ott is, a hol a §§-ok hallgatnak, vagy a hol a következtelen államjogi kifejezések fogalomzavarral fenyegetnek. »*Az összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítése*«: ezen irányeszme lebegett, miként az Előbeszéd-ből oly fényesen kiviláglik, ezen nagy alapgondolat lebegett az 1848-diki törvénycikkeink megalkotói előtt mindvégig, és ha nincs is e törvényekben nyíltan és rendszeresen kimondva a rendi tagozat megszüntetése: van az egyes törvénycikkek

§§-ainak szövegében is államjogi indiciuma elég bőven annak, hogy az 1848-diki törvényhozásunk, midőn e törvényeket megalkotá, csakugyan minden rendi válfal nélküli, egységes, osztatlan magyar állampolgári társadalmat contemplált mindiglen és céltudatosan.

Ily indicium mindjárt azon mentegetőző hang, a mely az V. t.-cikk 1. §-ában az általa elrendelt intézkedések, illetőleg az »ideiglenesen« — miként mondja — elrendelt választási rendszer életbeléptetésének mintegy alkotmánypolitikai apologiájául azzal kezdi, hogy: »Politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén, mindazok meghagyatnak stb.«

Mintha csak így szólnának e törvény megalkotói: »Mi az 1847. Szentandrás havának 7-dik napjára Pozsonyba országgyűlésre egybehívott Karok és Rendek, midőn mint ilyenek behozzuk a népképviseletet, annyira csak még sem mehetünk, hogy minmagunk töröljük el a nemesi czímeni választói jogosultságot; ez úgy is csak ideiglenes képviseleti alap, csakis a legközelebbi országgyűlésre szól, majd ha ez egybeül, csinálja ez másképen, a kor igényeinek és az összes magyar nép jogban és érdeken egyesítése céljának megfelelőleg, a minthogy ennek végleges megállapítása sokkal jobban is fog majd illeni egy oly országgyűléshez, a melynek képviselőháza már is népképviseleti alapon fogott megalakulni.«

De hát minek e mentegetőző hang, ha nem azért, mert az 1848-diki törvényezikkek megalkotói magok is át voltak hatva a szabadság, egyenlőség és testvériség nagy irányeszméitől és ezek alapján attól az államjogi tudattól, hogy most már nem egy rendileg tagolt társadalomnak, de egy minden rendi válfal nélküli, osztatlanul egységes állampolgári társadalomnak csinálják e törvényeket?

A közteherviselésről, valamint a nemzetőrségről alkotott törvényezikkekben pedig oly kifejezésekkel találkozunk, a melyek azt mutatják, hogy 1848-diki törvényhozásunk e törvényezikkek megalkotásakor már teljesen megszűntnek tekintette az addig de iure fönnállott rendi tagozatot, a rendi

válfalakat a magyar állampolgári társadalomban, az egész nemzettestben.

A VIII. t.-cikk bevezető alineája így hangzik: »Magyarország s a kapcsolt Részek *minden lakosai*, minden közterheket *különbség nélkül* egyenlően és arányosan viselik. Tehát csak azt mondja: »különbség nélkül«, nem pedig azt, hogy »*rendi különbség nélkül*«; ha a törvény ekként fejezte volna ki magát, hogy »*rendi különbség nélkül*: úgy ezzel elismerte volna, hogy a »*rendek*«, a »*rendi különbségek*« még a jövőre is föntartatnak: de éppen ezt nem akarta constatálni az 1848-diki törvényhozás, s ezért csak így fejezte ki magát, hogy »minden különbség nélkül.«

A XXII. t.-cikk pedig a bevezető alineában azt mondja, hogy »a személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke biztosítása az *ország polgárainak* öröködésére bízatik.« Tehát »*az ország polgárai*.« Az 1848-diki törvények megalkotása, illetőleg életbeléptetése előtt ezen kifejezés »*polgár*«, államjogilag csakis a sz. kir. városok kiváltságos polgárságának, mint »*rend*«-nek egy-egy tagját jelezte; ez a kifejezés: »*az ország polgárai*« nem is fordul elő 1848-diki törvényeink előtt sehol a magyar államjogban. Az 1848-diki XXII. t.-cikk használja először e kifejezést a magyar államjogban, értvén alatta Magyarország összes állampolgárait minden rendi válfal, minden rendi tagozat, minden rendi különbség nélkül. Ugyancsak a XXII. t.-cikk 34. §-a meg már e kifejezést használja: »*polgártársainak személyét és vagyonát*«, t. i. fogja híven megvédelmezni a nemzetör az ő esküje, a zászlóra tett hite szerint. Vajjon csak a sz. kir. városok eddigi kiváltságos polgárait értette tán e törvényünk, midőn a francia demokratia műnyelvén »*polgártársakat*« emlegetett? Bizonyára nem ezt, mert nem ilyen badarságra — kizárólag az addigi kiváltságos polgárok személye és vagyona hűséges megvédésére eskették föl nemzetőreinket, a kik között a törvény rendeletének értelmében köteles volt helyet foglalni eddigi főnemes, köznemes, honoratior, polgár és paraszt egyaránt, — hanem arra, hogy meg fogják védelmezni a személyét és a vagyonát az összes állampolgároknak: tehát e törvényünk polgártársnak nevezi akár az eddigi polgárt és az eddigi

parasztot is, szintúgy mint a főnemest s mint a köznemest egyaránt.

De ha ez így van, ha magok az 1848-diki törvényeink ily államjogi kifejezéseket használnak: hát akkor ugyan hogy állíthatja még valaki azt, hogy 1848-diki törvényhozásunk nem kívánta megszüntetni a rendi tagozatot?

Nem mondta ezt ki nyíltan a nagy sietség, a körülmények által nagyon is menthető szerkezeti és stíláriis elhamarkodás miatt: de igenis jelezték honatyáink e nagy intentiót az Előbeszéd fönt közölt soraiban, midőn az »*összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítését*« hangoztatták, és jelezték ezen nagy intentiót akkor is, midőn a törvényczikkek §§-aiban e kifejezéseket használták: »*polgártársai*«, »*az ország polgárai*«, s »*Magyarország minden lakosai minden különbség nélkül.*«

Ezen államjogi műszót »*rend*« vagy »*rendek*«, nem is használják 1848-diki törvényeink, csak két fordulatban: először akkor, midőn saját magokról beszélnek e törvényeink megalkotói, és ezt tenniök kellett, mert hisz ők, a »*Tekintetes Karok és Rendek*« mint ilyenek lőnek még egybehíva országgyűlésre, Pozsonyba, az 1847-diki Szentandrás hónapjának 7-dik napjára, és mint ilyenek, mint Tekintetes Karok és Rendek, alkották még meg egy, a történelemben páratlan nagyszerűleg hazafias önfeláldozás erényétől vezéreltetve, az 1848-diki törvényeket. Azután előfordúl még e kifejezés »*rend*« ezen államjogi összetételben: »*az egyházi rend*« a XIII. t.-cikkben, a hol a papi tized megszüntetéséről van szó. Ezen XIII. t.-cikk bevezető alineájában azt constatálja a törvény, hogy »*az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondott.*« Igen, de ez sem bizonyíthat főnnebbi fejtegetéseim államjogi hordereje ellen semmit; mert akkor, a midőn a papság a papi tizedről oly nagylelkűleg lemondott, még nem léptek életbe az 1848-diki törvények, tehát akkor »*az egyházi rend*« mint államjogi rend, még csakugyan létezett de iure és de lege.

Tekintsünk már most vissza. Mit óhajtottam kimutatni? Azt, hogy 1848-diki törvényhozásunk, habár nem is rendszeren általánosító kijelentéssel a §§-ban vagy ezek élén a tör-

vényczikkek szövegében, de mégis határozottan megszüntette az eddig fönállott rendi válfalakot, és oly állampolgári társadalmat proclamált, a mely oszthatatlanúl egységes, magában foglalja az ország összes állandó lakosait, Magyarország koronás királyának minden hívét, a magyar állam souverainitásának minden alattvalóját, és a mely nem ismer semmiféle rendi tagozatot. Tehát nem ismer többé főnemesi rendet, nem ismer nemesi rendet, nem ismer polgári rendet, nem ismer parasztokat a szó államjogi értelmében.

Ismer azonban nemeseket; nem *nemesi rendet*, hanem *nemeseket* és ezek között *főnemeseket* meg *köznemeseket*, levén a *nemesség* nem többé rend, de *rang* és kitüntetés, a mint ezt helyesen is domborítja ki Nagy Ernő államjogi munkája a Kiss István, Korbuly, Suhajda, Hegedűs Lajos Candid stb. tarthatatlan elméleteivel, vagyis inkább a gróf Cziráky Antal Mózesék rendi közjogot tárgyaló munkájából kölcsönzött álláspontjaikkal szemben. Léteznek tehát, államjogilag szólva, a mai magyar társadalomban is főnemesek és köznemések, és ezek jogi léte kétségbevonhatatlan corroboratiót nyert 1848-diki törvényeinkben; a főnemeseké a főrenditáblának, illetőleg főrendiháznak teljes épségben tartása, emezeké, a közneméseké pedig egyfelől a III. t.-cikk, másfelől pedig az V. t.-cikk által, habár ugyancsak 1848-diki törvényeink szüntették is meg az urbért, a földesúri bíraskodást, az ősiséget és egyéb előjogokat és kiváltságokat. Az állampolgárok milliói azonban, a mennyiben nem tartoznak a főnemesek és a köznemések közé, egymásközt nem ismernek többé semmiféle rangbeli különbséget születésöknél fogva; megszűnt a polgárság mint ilyen, külön államjogi kategoriát képezni; nincs különbség polgár és paraszt közt sem többé, a szónak államjogi értelmében, és ha valaki éppen még kedvet érezne magában hangsúlyozni egyfelől az *agiliseket*, *libertinusokat*, másfelől még a *honoratiorokat*, úgy tekintse a rendi alkotmányjogunk történelmi fejlődése legeslegutóbbi phasisának mozgó elvi momentumait, a melyek határozottan a jogtágításra irányultak és a szellemi munka embereinek fölkarolását czélozták, és semmi esetre sem helyeslendik azon államjogi írók eljárását, a kik az *agilis*-eket, a *libertinus*-okat inkább akaratlanúl is meg-

bélyegzik, mint kitüntetik, midőn őket mint úgynevezett *főnemesekeket* külön és meglehetősen alantas kategóriába állítják. Ugyanez áll a honoratiorok gyermekeiről is, ugyancsak a negyvenes években érvényben volt rendi államjogunknak egyre korszerűbb ösztönzeteket mutató szellemére valló tekintetből.

De még kevésbbé helyeselhető, hogy államjogi szakíróink összes állampolgárainkat a gróf Cziráky Antal Mózesnek rendi közjogot tárgyaló fejtegetései folytán még ma is két nagy kategóriára, úgyminő *nemesekre* és *nem-nemesekre* osztályozzák. Helyes volt ezen osztályozás 1847-ben, midőn még csakis az 500,000 főnyi nemesség tette a tulajdonképeni politikai nemzettestet, a magyar rendi állam »populus«-át, a »membra sacrae coronae inclyti regni Hungariae« összeségét: mert hisz akkor, eltekintve ezen 500,000 nemestől, a többi magyar alattvaló, a többi 13—14 millió nem is volt még állampolgár a szónak szorosabban vett államjogi értelmében.

Ámde ma, midőn 1848-diki alkotmányunk jogalapján állampolgár mind a 16.000,000: két kategóriát állítani föl és azt mondani, a magyar állampolgárok kétfélék, vagy nemesek és ilyen van félmillió, vagy pedig *nem-nemesek*, és ilyen meg van 16-odfél millió: ez teljesen igazolhatatlan eljárás egy magyar államjogi munkában. Az igaz, nemcsak a gróf Cziráky Antal Mózes munkájának magyar kivonatolói, Suhajda, Hege-dűs Lajos Candid, sőt Korbuly, és maga a különben oly derék Kiss István követnek el egy ily államjogi osztályozást; igen sok publicistánk, sőt tudósunk is hasonló utakon halad, a nélkül, hogy valaha megis ismerkedett volna a gr. Cziráky-féle munkával. Ezen publicistáink, ezen tudósaink más benyomások hatása alatt állanak, — azon benyomások hatása alatt, a melyeket a német államjogi és publicistikai fölfogások kritikátlan mérlegeléséből merítettek, — hogy ne mondjam, azon benyomások hatása alatt, a melyeket tán kora ifjúságuktól fogva szívtak be az osztrák társadalmi közfelfogásból táplálkozó társas eszmeecserékből a journalistikai küzdelemben vagy a magán érintkezésben, különösen pedig a többé-kevésbé észrevétlenül is bécsi chablonok után induló salonéletben. A német államokban még ma is fönnáll a rendi tagozat de iure:

fönnáll az »*Adel*«, fönnáll a »*Bürgerstand*«, fönnáll a »*Bauernstand*« a szónak bizonyos államjogi értelmében.

Ámde e felfogás ellen a magyar államjog buvárának tiltakoznia kell; mert az a magyar állampolgári társadalom, melyet 1848-diki törvényhozásunk megalkotott, ez a modern magyar állampolgári társadalom nem tűrhet el ily analogonok utáni szabályozgatást; ez a modern magyar állampolgári társadalom a saját hazájának érvényben levő alkotmányjogából merítheti egyedül a maga szervezetének irányeszméit és nem szorúl külföldi mintákra. És ha nem lehet is egyszerűleg szemet húnyni azon párhuzamok fölött, a melyek a tények erejénél fogva számunkra európaszerte önként kínálkoznak: úgy nem a német államok rendileg tagolt állampolgári társadalmában lehet józanul keresnünk a mi modern állampolgári társadalmunk számára az analogont, hanem csakis ott kereshetjük azt, oly államokban, a melyeknek állampolgárai társadalmában tagadhatatlanul komoly mértékben van meg és az avatott szemre nézve nehézség nélkül fölismerhető.

Ilyen az angol állampolgári társadalom és ilyen a spanyol állampolgári társadalom. Amaz már századok óta, emez az 1874-diki alkotmány életbelépte óta. Angliában — miként oly kézzelfoghatólag kitűnik a Sir George Smith tanúságtételéből, nem létezett már rendi válaszfal, eltekintve a peerage-től, az állampolgári társadalomban már VI. Edward korában; annál kevésbbé létezik ily rendi válaszfal Angliában manapság. A peerage, a baronetage születési rang ugyan: de az angol államjog ezen aránylag oly szűk rangbeli kategoriák alatt nem ismer sem köznemest, sem polgárt, sem parasztot a ma már közel negyven milliónyi angol állampolgári társadalomban. ¹⁾

Ugyanez áll a spanyol állampolgári társadalomra nézve 1874 óta. ²⁾ Spanyolországon is vannak grandok — herczegek,

¹⁾ Sir George Smith idézve Lord John Russel alkotmánytörténelmi művében, s idézve nálam a »Két utóbbi évtized államtudományi irodalmának kritikai méltatásához« című értekezésemben 1886.

²⁾ 1869-től 1874-ig még jobban közeledett a spanyol állampolgári társadalom egy teljesen demokrat állampolgári társadalom fogalmához, a mennyiben úgy az 1869-diki Amadeo király alatt életbelépett alkot-

örgrófok, grófok stb.; — vannak ezek mellett, még pedig sok százezernyi számmal, köznemesek: de azért ezektől eltekintve, a 17.000.000 főnyi spanyol állampolgári társadalomban nem létezik többé semmiféle rendi válaszfal; hanem csak léteznek főnemesek, köznemesek kiváltság, előjog nélkül, azután létezik a többi, közel 17.000.000 főnyi spanyol állampolgár, a kiket azonban nem jutott eszébe még spanyol államjogi írónak szembeállítani spanyol államjogi munkában ezen cím alatt, hogy »nem-nemesek« a főnemesekkel és köznemesekkel.

A mi magyar államjogi irodalmunk még mindig meglehetősen szegényes, — miként már a fönnebbiekből is kitűnik, — igen sok tekintetben. Különösen szegényes azonban oly monographiákban, a melyek az általam jelen értekezésemben fölvetett és fejtegetett államjogi kérdésekkel tüzetesen foglalkoznának. De megdöbbenőleg csekély egyáltalán az érdeklődés is e tárgy iránt jelenleg úgy a kritika, mint a publicistika részéről, és csakis ezen körülménynek tulajdonítható, hogy nem talált kritikai ellenmondásra az az egyetlen egy könyv sem, a mely újabb időben nálunk, magyar nyelven, legalább a fönnebb fejtegetett államjogi mozzanatok egyikének, a nemességnek, hogy úgy mondjam, salon-publicistikai bevilágítására vállalkozott a művelt közönség számára. A Marczaiány lovag könyvét értem, mely e cím alatt »Nemesség« jelent meg pár év előtt Budapesten.¹⁾ Szellemes ember, és európaiag művelt ember e könyv szerzője, tagadhatatlanul, de nagyon is tájékozatlan a magyar államjogban. Túlnyomólag bécsi információk alapján, habár elismerésre méltó jóhiszeműséggel és ízléssel, fejtegeti a magyar állampolgári társadalom állítólagos rendi tagozásának nem egy kérdését: nem csoda tehát, ha teljesen eltávolodik a modern magyar állam-

mány, mint a későbbi köztársasági alkotmány idejében megszűntek volt a grandoknak és egyéb nemeseknek még azon külön jogai — hogy ne mondjam, kiváltságai és előjogai — is, a melyeket, különösen a grandokra nézve »del proprio derecho« ismét bizonyos szelíd mérvekben restitált az 1874-diki alkotmány, miután Pavia tábornok államesinyje folytán a conservatív áramlat föülkerekedett és dominált is a monarchia restaurációja alkalmából az alkotmányhozásban.

¹⁾ Marczaiány lovag: »A nemesség.« Budapest, 1886.

jogtól nem egy tekintetben. Külön lovagi rendet vall »nagyságos« czímmel, ignorálja nem egy tekintetből 1848-at stb.

Ennyit hazánk mai társadalmáról általános államjogi szempontból.

Mindnyájan érezzük azon nagy átalakulást, a melyen Magyarország társadalma keresztülment az 1848-diki alkotmány életbeléptetése folytán, és ha államjogi szempontból merülhetnek is föl egy vagy más tekintetben némi kételyek: ezek csakis a részleges mozzanatokat érhetik; magára a magyar társadalom egészére csak azt mondhatjuk, hogy az ma már egy egységesült modern állampolgári társadalom, nem ugyan még abban az értelemben, minőben egységesült társadalom a franczia, olasz, dán, hollandi, belga, norvég társadalom, sőt még csak annyira sem az, mint a mennyire ilyen az angol társadalom, de mégis már határozottan átlépett az, a mai magyar társadalom, azon határvonalon, a mely a modern társadalmakat a huszas, harminczas évek német, svéd vagy osztrák társadalmától vagy a Miklós czár alatti orosz társadalomtól elválasztja.

Leírni, megismertetni összes részleges mozzanataiban, kellő tüzetességgel és tudományos tárgyilagossággal ezen mai magyar társadalmunkat, összehasonlítva azt egyfelől a nem-nemesek hivatalképesítését és nemesi birtokképeességét elrendelő 1844: 5. és 4-dik törvénycikkek megalkotása előtti társadalommal, másfelől meg a közvetlenül 1848-diki törvényeink megalkotását megelőző időpont, pl. az 1847-diki esztendő magyar társadalmával és levezetni ennek fejlődését a maga 1848^s/₉-iki megrázkódtatásaiban — ötvenes, hatvanas évi fokozó átalakulásaiban fölszínre jutott jellegző tünetek rendszeres csoportosítása által egész a mai napig, — tiszta, világos képletekbe rakni mindazon elemek természetszerű vagy intézményies kapcsolatait, a melyek a magyar társadalomnak magaslatait képezik vala föntjelzett mindhárom időpontban, úgy az államhivatal és születés, mint a szellemi világ arisztokrátiájának és a nagy vagyon arisztokrátiájának szempontjából; fölismeri és jelezni kellő éllel azon határvonalakat, a melyek a magyar társadalomban mindhárom időpontban a tulajdonképeni középosztály egyes társadalmi rétegeit, meg ezek

művelődési és gazdasági viszonyait egymástól elkülönítik vala; végre minden oldalról kellő alapossággal mutatni be a társadalom alsóbb és legalsóbb rétegeinek concret állapotait, úgy jogi, közerkölesiségi, mint gazdasági és művelődési szempontból: hát ez bizony méltó föladat lenne a társadalmi tudomány embereire nézve. De nem egy embernek való munka lenne ez, tisztelt Akadémia! bármennyire röviden szokott is végezni e czím alatt az úgynevezett salon-irodalom éppen a mi korunkban, Európa legelőrehaladottabb államaiban is, az úgynevezett »high-life«-fel, a mióta divatba hozta az egyes európai székvárosok úgynevezett házat, azaz nagy házat vivő társadalmi köreinek irodalmilag megörökített megpletykálását a Paul Vassili meg Madame Adam!

Hisz a magyar társadalmat 1843-tól 1889-ig föntjelzett modorban ismertetni: ezt nem egy könyv fogná teljesíthetni, hanem csakis egy egész irodalom. És e részben már is meg lehetős irodalmi anyag, kivált statisztikai adathalmaz áll rendelkezésünkre; nem ugyan a negyvenes évekre vonatkozólag, mert hát azokban az években komolyan csak egyetlen egy magyar ember karolja föl s űzi a társadalmi statisztikát, a szaktudomány elévülhetetlen úttörője és egyúttal örök kegyeletre méltó martyrja: Fényes Elek; nem is az ötvenes évekre és a hatvanas évtized első felére vonatkozólag, mert hisz ekkor idegen államhatalom ült a nyakunkon és a saját germanizáló és osztrák-államba központosító czéljaira használta föl a statisztikát: nem, csakis újjáébredt alkotmányosságunknak 1867 óta lefolyt éveire vonatkozólag, vagyis azon időhuzamra nézve, a mióta ismét magyar államhatalom, még pedig a modern állameszme irányában készíti elő ismét a társadalmi fejlődés tovább-haladását ebben az országban. Örvendetes e részben különösen azon intensiv munkálkodás, melyet a statisztikai hivatal több irányban kifejt, módot nyújtva a maga kutatásainak közzététele által a társadalomtani eszméknek úgy helyes mederbe terelésére, mint megtermékenyülésére; de örvendetes az is, hogy a statisztikai hivatal főnöke nem éri be egyedül a hivatalos ügyköre elé utalt nagyfontosságú munkának valóban közelismerésre méltó vezetésével, eszmedús irányításával, de saját maga is folyton dolgozik a saját szaktudományos eszméi-

nek irányában, és nemcsak nemzeti közművelődésünk legújabb történelmét gazdagította már is a hazánkban létező köz- és magánkönyvtárakra vonatkozó adatok összeállítása és érdekkeresztő földolgozása, de egyúttal hazánk társadalmának gazdasági és egyúttal legszorosabban vett sociologiai legújabb történelmét is a különböző vidékek népességének táplálkozási anyagát, illetőleg élelmi szereit, ezek mérveit stb. nagy fáradsággal tudományosan kipuhatóló, és mindezekből rendkívül becses tanulságokat vonó elmélkedései által.¹⁾

Ha már most azt kérdezné tőlem valaki, hogy ugyan ezen általános megjegyzéseim kapcsán, a mai magyar társadalom melyik részleges mozzanatának megvilágításához óhajtanék én hozzájárulni jelen értekezéssel? Hát erre én azt felelném, hogy azon téren kívánok jelen értekezésem keretében ezentúl is maradni, a mely legközelebb áll — annyi e részben a mai magyar társadalom tudományos ismertetésének címén fölvehető rovat között — az értekezésem bevezetésében kifejtett államjogi mozzanatok társadalmi természetéhez és éppen ezért csakis azon társadalmi elemek természetével óhajtok ma még foglalkozni, a melyek az 1848-diki alkotmány kihatása alatt a társadalmi élet úgynevezett magaslatait tényleg elfoglalják a nélkül, hogy az ő létezők a magyar állampolgári társadalom egységes természetét invalidálhatná.

Vajjon mit értek én e társadalmi magaslatok alatt?

Semmi egyebet, mint azon társadalmi elemeket, a melyeket szokott a modern társadalmi magaslatok alatt nemcsak a sociolog, de egyáltalán minden úgynevezett világbajáró, de tudományosan képzett s egyáltalán korszerű látkörrel s magasabb műveltséggel bíró ember manap érteni Nyugateurópa alkotmányos, helyesebben parlamentáris, népképviseleti alapon nyugvó államaiban.

Értem a hivatal, azaz államszolgálat arisztokrátiáját, a születés arisztokrátiáját, az úgynevezett szellemi arisztokrátiát és a vagyon arisztokrátiáját. E kifejezés »arisztokrátiája«, magában véve hibás ugyan: mert *ἀριστοκρατία* államformát jelenthet csupán az államtudomány műnyelvén; ámde miután

¹⁾ L. Keleti Károlynak az 1887-diki nagygyűlésen a M. Tud. Akadémia előtt fölolvasott értekezését.

már államtudományi írók is, miként pl. Bluntschli, váltig emlegetik az »Aristokratie des Amtes«-t, az »Aristokratie der Geburt«-ot, a »Gelehrtenaristokratie«-t, »Geldaristokratie«-t¹⁾ stb., nem zárkozhatunk el e körülmény s azon bevégzett tény elől sem, miszerint a nagy művelt közönség köznapi társalgási és journalistikai, sőt publicistikai nyelvezetében már évtizedek óta erőt vett e kifejezések meggyökerezett volta a tudomány eddigi terminológiáján, és így, egyezményileg megállapított társadalmi kifejezések hiányában, kénytelenek vagyunk — hogy úgy mondjam — ideiglenes használatra megtartani a fönnebbi kifejezéseket azon tudatban, hogy nem fogjuk félreértésnek kitenni a tudományosság köreiben sem a szóban forgó fogalmakat.

Áttérve már most ezen úgynevezett társadalmi magaslato különböző kapcsolataira, és ezek között első helyen a hivatal, helyesebben az államszolgálat arisztokrátiájára, a következő kérdések merülnek föl előttünk: Minő elemek képezik az államszolgálat arisztokrátiáját a mai magyar társadalomban? Minő átalakulását jelzik azok az 1848 előtti rendi társadalmunknak? Mennyire mentek át már azok a mai társadalom összes rétegeinek köztudatába az egyéni érték érvényre juthatásának szempontjából? És mennyire lőnek azok már is méltatva a magyar irodalomban?

Szabadjon már most megfelelnem mind e kérdésekre a következőkben:

Az 1848 előtti rendi társadalmunkban is megvolt a születés arisztokráciáján belül már a hivatal, vagyis az államszolgálat arisztokráciája: de nagyon szűk körre szorítkozott az. Azt lehet mondani, hogy fölülről lefelé számítva, ott végződött az, a hol az állami méltóságviselés, a dignitariusok rangfokozata. Tehát beletartoztak (1687: 10.) a nádor, aki az egész politikai szervezetnek élén állott, nem annyira hatalmi ügykörénél, mint inkább ugyancsak államjogi állásának méltóságánál fogva; továbbá az országbíró, bán, tárnok, a többi zászlósúrak, a két koronaőr, a testőrség kapitánya; azután a pozsonyi gróf, a főispánok, utóbb a fiumei kormányzó is; a legfőbb dikasteriumok elnökei (kanczellárok, a helytartótanács

¹⁾ Allgemeine Staatslehre i. h.

elnöke, még ha ez nem is a tárnokmester lett volna, az udvari kamara elnöke), a királyi személynök, a hétszemélyes tábla bírái és a cancellaria referendáriusai; másfelől születésükre való tekintet nélkül, tehát a születési arisztokratia kebelén kívül, az egyházi főurak, vagyis az ország primása, az érsekek, megyés püspökök és mindazon r. k. és g. k. főpapok, a kik mint ilyenek tagjai voltak a főrendi táblának; a gör. keleti érsekek és püspökök állása e részben bizonyos kételyek alá esett ugyan, de a mennyiben tagjai voltak a főrendi táblának, nincs államjogi ok és a mennyiben a magok körében tagadhatatlanul messzeható társadalmi befolyással is rendelkeztek, nincs társadalmi ok kizárni őket az 1848 előtti rendi magyar társadalom ezen úgynevezett hivatalbeli arisztokrátiájának kategóriájából.

A fönnebbiek közül beletartoztak még azután a főrendi tábla többi tagjai, tehát a herczégek, grófok és bárók nem születésüknél fogva — mert ez más rovat alá tartozik, — de államjogi állásuknál fogva ugyancsak mint a főrendi tábla tagjai, tehát mint a »Regis concilium«-nak — hogy ne használjunk ily modern kifejezést, törvényhozótestületnek — saját személyes méltóságuknál fogva elidegeníthetetlenül jogosított tagjai és ugyan mint a király tanácsadói (1687: 10.).

Habár Werbőczy óta nem vonta alapos magyar államjogi író sohasem kétségbe, miszerint a »Membrum sacrae coronae inclyti regni Hungariae« elvénél fogva főnemes és nem-nemes között de iure nem létezett lényeges különbség ¹⁾: a társadalomban tényleg mégis kifejlett már az 1608: k. u. 1. és az 1687: 10. t.-cikk megalkotása óta ez a dualismus a legnagyobb mérvekben, a melyet csak részben segített áthidalni a valóságos belső titkos tanácsosok magas udvari rangfokozata, magyar államjogban közvetlenül nem gyökerező és az aranykulcsosoké vagyis kamarásoké ²⁾, a kik t. i. még akkor is, ha sem ezek, sem amazok főnemesek nem voltak, mégis nagyon előkelő állást foglaltak el a társadalomban.

¹⁾ Lásd e részben gr. Cziráky Antal Mózesnek vallomásait a »Conspectus«-ban. Virozsil i. h.

²⁾ Fényes udvari kitüntetés volt a kamarási *udvari* méltóság Magyarországon is mindenha; de államjogilag nem involvált méltóságot még a rendi időben sem, a minthogy ezt a M. kir. udvari cancellaria concret esetekre vonatkozó leiratai határozottan constatálják is.

A valóságos belső titkos-tanácsosok de lege szintűgy kívül állottak már akkor, t. i. 1848 előtt, a magyar államjog keretén, mint a Lipót-rendnek, vagy Vaskorona-rendnek nagy keresztesei, középkeresztesei, lovagjai vagy mint az Aranygyapjas vitézek. Egyiket sem ismeri, mint ilyeneket, explicite a rendi magyar államjog: de miután a koronás király kétségtelen joga, hogy udvari kitüntetésekét saját felségi jogkörénél fogva szabadon osztogathasson hazánkfiainak — nem lévén életbeléptetve, Mohács óta a magyar királyi udvar egész teljességében mint ilyen: csak a dolgok természetes folyománya volt, hogy a német nemzetiségű római szent birodalom császári udvarának méltóságai, lovagrendjei s egyéb magas kitüntetései lassanként átszivárogtak a magyar társadalom állami érvényű rangfokozati schematismusába is, és az első ízben hallgatag tudomásul vett gyakorlat hovatovább valódi usussá izmosodott, elannyira, hogy közvetlenül 1848-diki törvényeink megalkotása előtt a valóságos belső titkos tanácsosságnak nem magyar államjogban gyökerező eredete a sérelmi politika komolyabb tárgyát már nem is képezte.

Lehet a fölött vitázni, hogy a királyi tábla praelatusai, bírái, a helytartótanács tanácsosai ¹⁾ stb. beletartoztak-e abban az időben az államszolgálat arisztokrátiájába hazánkban? De az minden kétségenkívül tény, hogy az alsótábla tagjai, vagyis a »megyei követek«, magoknak 1848 előtt, bármennyire nagy volt is politikai befolyásuk, bármennyire lélekemelők voltak is évek hosszú során át törhetetlen hazafisággal szerzett érdemeik a nemzeti ügy körül, semmi szín alatt nem vindikálhattak magoknak egy ily előkelő állást az akkori rendi társadalomban. Hasonlíthatatlanul magasabban állott ugyan az 52 megyének két-két követe a szabad kir. városok

A mit Marczsiány lovag »A nemesség« című munkájában e részben mond, az nem magyar államjogi fölfogáson, de az osztrák cs. kir. udvari szabványokon alapúl.

¹⁾ Főntebb említém a m. kir. udvari cancellaria »referendárius«-ait, jöllehet ezek Bécsben székelték. Az ő társadalmi tekintélyök azonban nagy volt még a császárvárosban is; egyesek közülök, pl. a néhai garamszegi Gléczy Péter atyja referendárius korában oly nagy házat tartott, hogy még főherczegek is megjelentek az estélyein.

követeinél, már mint ilyen is, a magyar rendi társadalom rangfokozati lépcsőjén; hisz történelmileg fejlett rendi alkotmányunknak annyi fényoldala mellett épen az volt egyik legsajnálattárméltóbb árnyvonása, miszerint mind a 45 szabad kir. város összes követeinek még 1848-diki február havában sem juttatott több szavazatot, hanem csakis annyit, a mennyit egyetlen egy vármegye követei gyakoroltak: holott, nem is említve Angliát, Aragoniában és Castiliában már a XIII. században csaknem túlsúlyra vergődtek a városok követei a Ricos hombres és az infanzones mellett e nem kevésbbé arisztokratikus alkotmányú királyságok országos rendleinek gyűlésén; — mondom, hasonlíthatatlanul magasabb volt ugyan a megyei követeink rangfoka a városi követeink rangfokánál: ánde mégis megdöbbenőleg alantas volt az a főrenditábla tagjainak, sőt a m. kir. kancellaria referendáriusainak rangfokához képest.

Alantas volt, mert dikasteriális szabványok szerint a m. kir. helytartótanács titkárainak rangfokával hozatott megyei követeink rangfoka hivatalosan analogiába.

Az ember alig hisz szemeinek, midőn az erre vonatkozó adatokat olvassa. Hogyan, tehát Felsőbüki Nagy Pál, Kölcsey Ferencz, majd Beóthy Ödön, Szentkirályi Móricz, Nyáry Pál, Szemere Bertalan, meg egyéb jeleseink, mint megyei követek, nem állottak e történelmileg fejlett rendi alkotmányunk legeslegelőrehaladottabb phasisában még csak oly magas fokán sem az államszolgálati rangfokozatnak, mint egy helytartótanácsbeli tanácsos? Hát mind e vezérlő politikusai nemzetünknek, még akkor is, midőn már meg volt nyitva a hazánk nyugatnak dülő városait, sőt magát Pestet Nyugat-Európával összekötő vasútvonal, — még akkor sem állottak magasabb rangfokán az államszolgálatnak a honatyáink tanácstermében oly előkelő szerepet vitt mind e férfiak és országszerte ünnepealt alakjai alkotmányos életünknek, — nem állottak csakugyan magasabb rangfokán az államszolgálatnak, mint egy helytartótanácsbeli titkár? És maga a hazábólse, Deák Ferencz, a kinek nagy érdemei előtt mélyen hajolt meg mind az 52 vármegye, a kit politikai vezérül ismert el az egész nemzet, és a kinek a nevét egész lelkesedéssel

hangoztatták magok a Rendek a nádor-jelöltségre — hát maga Deák Ferencz sem volt egyéb e rendi alkotmányunk idejében, hivatalos államszolgálati rangfokára nézve, mint per analogiam helytartótanácsbeli titkár?

Mind hasztalan, e tényeket eltagadni nem, legfőlebb kimagyarázni lehet, akkori alkotmányunk szelleméből. A rendi magyar közjog is vindikálta az országos Rendek összességének, azaz az országgyűlésnek a souverainitás jogkörét, úgy korábbi törvényeink, mint 1790°/1. t.-czikkeink értelmében: ánde a tényleg és de lege fönnállott rendszer alapján e souverainitásnak az az osztályrésze, a mely az alsótáblának jutott, magokban a vármegyékben, illetőleg congregatióiknak összességében gyökerezett, nem pedig az ezek által utasítással, szigorúan megkötött utasítással az alsótáblához felküldött követekben. Ezért nem ruházott magasabb rangfokot a megyei követekre, — nem mondom a törvényhozás, mert ez ebbe nem avatkozott, hanem a közigazgatási usus, és ez sem annyira rendszerességre törekvő általános kormányzati politika szempontjából, mint inkább esetleg fölmerült összeütközések s egyéb nehézségek szempontjából, szemben azon, törvényben kifejezést szintén nem nyert történelmileg fejlett közfelfogással, a mely egyáltalán nem akart tudni az alsótábla tagjainak, mint ilyeneknek, hivatalos rangfokáról, abból indulván ki egyszer-mindenkorra, hogy az országgyűlésre küldetés és az országgyűlésen való megjelenés meg alkotmányos működés joga nem involválhat hivatalos állást, hanem csakis a nemzet alkotmányos jogainak gyakorlását a követi küldetés időhuzamára. Hogy pedig a dikasteriális kormányzat kebelében alkalmadtán mégis érvényre emelkedhetett egy oly fölfogás, a mely a megyei követek állását hivatalos analogiába hozta a helytartótanácsbeli titkárok rangfokával: ennek az aitiológiáját igen helyesen fejtette meg egy elmés öreg táblabíró, midőn azt mondotta, hogy azért lettek a megyei követek csak a helytartótanácsbeli titkárokkal és nem a tanácsosokkal egy rangba állítva: mert a tanácsosok — consiliariusok — már magnificusok voltak, a megyei követek pedig nem tartottak igényt magasabb címre, mint a »spectabilis«-re, a mennyiben magát az összeséget, magokat a Karokat és Ren-

deket is hivatalosan csak »Tekintetes Karok és Rendek«-nek nevezték. És valóban minden oda mutat, hogy ezen ötlet volt illető helyen az irányadó; jöllehet annak, hogy köznemeseket, a mennyiben királyi hivatalt nem viselnek, vagy tüzetesen idevágó királyi cím-kitüntetésben nem részesültek, csakis a »spectabilis« cím illethetett volna meg, régibb törvényhozá-sunkban nincsen semmi nyoma, »*perillustris*«-nak nevezvén pl. a Kabósokat maga a »Corpus Juris«, s jöllehet a királyi tábla bírái már hivatalosan a »magnificus«, »nagyságos« címet viselték, midőn maga e magas bíróság, mint ilyen, hivatalból még mindig csak »tekintetes« volt.

Egyébként nem souverain jogok gyakorolhatására jogosított, utasítás nélküli, parlamenti képviselőkről, hanem csakis utasítással küldött követekről, nem az egész nemzetet képviselő országos képviselőkről, hanem csakis egy vagy más megyének nagyon szűk jogkörű küldötteiről levén szó, nem csodálkozhatunk azon sem, hogy magok a megyék sem vindikáltak magasabb rangfokot ez utóbbiak számára. Hisz rendi alkotmányunk értelmében a megye alispánjai határozottan fölötte álltak az illető megye követeinek, pedig még az első alispán is, mint ilyen, hivatalból csak »tekintetes« volt.¹⁾ Vegyük hozzá, hogy eltekintve az érseki, püspöki székek betölésétől, 1848 előtt föntjelzett magas állásokra csakis főnemesek és előkelő köznemesek jutottak el, és azt fogjuk mondhatni, hogy 1848-diki alkotmányunk életbeléptetése előtt a magyar társadalomban az államszolgálat arisztokrátiájának fogalma még teljesen összeesett a születés arisztokrátiájának fogalmával.²⁾

1) Mindezen adatokra nézve, a mennyiben azok nem köztudomásúak, az államjogi forrásokat bővebben fogom tárgyalni államjogi irodalmunk legújabb termékeiről szólandó értekezésemben.

2) Az 1844: V. t.-czikk kimondotta ugyan a nem-nemesek hivatalképességét is, de semmi esetre sem volt ezen törvényczikknek intentiója az Ancien Régime Franciaországát követni e téren. Egy magyar Colbert, a ki roturier létére is oly nagy miniszterré lehetett már annyi emberöltővel 1789 előtt, egy ily magyar Colbert nyilvános pályájának előkészítése bizonyára nem lebegett még mint ideál az 1844: V. t.-czikk megalkotóinak szemei előtt, a mi tekintve a városi elem idegen eredetét, jórészt idegenajkú voltát, és a honoratiorok túlnyomó nagyrészen ezen

De másfelől összeesett az a vagyon arisztokráciájának fogalmával is. Az 1844: IV. t.-cikk megalkotása előtt még de iure is, — oly állapot, a melyen ezen törvénycikk hatályba lépte az 1848-ig lefolyt rövid négy év alatt lényegileg ugyan-csak nem változtatott. Hiányzanak ebből az időből, már t. i. 1844-től 1848-ig a kimerítő vagyon-statisztikai kimutatások: de a hozzánk eljutott adatokból is megtudhatunk annyit, hogy az a nagy vagyon, a mely egy millió értéktől akár ingatlanban, akár tőkében, fölfelé ezen négy év folyamában, Magyarországon egyes nem-nemesek kezében volt, szóba sem jöhet az államszolgálati arisztokráciával azonos születési arisztokratia óriási földbirtokaihoz és egyéb vagyonértékéhez képest. Még kevésbbé jöhet szóba annak társadalmi visszahatása a rendi tagozatra, mint döntő fontosságú tényező: már csak azon körülménynél fogva is, hogy az egyes nem-nemesek kezében levő nagy vagyon abban az időben még sokkal lazább kapcsolatokat képezett országszerte, semhogy másként is képes lett volna éreztetni a maga hatalmát mint egyes főurak vagy nagybirtokos köznemesek irányában.

Szellemi arisztokráciáról pedig, mint társadalmi tényezőről, még egyáltalán alig lehet beszélni abban az időben. A magyar tudományos akadémia akkor még zsenge korát élte; meleg rokonszenv kísérte ugyan működését már akkor is a legműveltebb hazafias körök részéről; hírnevesb tagjai közül azokat, a kik mint nemzeti költészetünk fejedelmei magaslatok ki, ünnepelték ugyan úgy a központban, mint itt-ott a vidéken lelkes öregek, ifjak, honleányok Kárpátoktól Adriáig és a Lajttól Ojtoszig: ámde csakis a szépirodalom legkimagaslóbb írói alakjait karolta föl még ekkor a hír, — azonban ezeket is a nélkül, hogy gyökeret bírt volna verni az ő társa-

városi elemből származását, nem is lehetett abban az időben nálunk még másképen. Ha sz. kir. városaink országgyűlési jogait már az 1790/1-diki Rendeink oly szellemben tágitották volna ki, mint ezt 1843-ban Korpona halhatatlan érdemű követe: Szalay László óhajtotta, akkor tán előbb megérhetett volna az ügy. — Azon nem-nemesek fényes névsorára nézve, a kik Franciaországban már jóval 1789 előtt miniszterekké, tábornagyká stb. lettek, l. Thierry örökbecsű munkáját: »Le tiers état.« 273. l. — Hsl. ö. Mémoires du Duc de Saint-Simon III., 316. és La Bruyère, 24.

dalmi befolyásuk egyebütt, mint a birtokos köznemesség és a honoratiorok irodalmi ízlésű családai körében, meg az ifjúságnál, hogy a színházi karzatot látogató derék magyar iparosok egy-egy csoportját itt a fővárosban, meg azután még néhány vidéki városban, ne is említsem. És még e tünetekkel szemben is meg kell jegyeznünk, hogy szépirodalmi jeleseink, az irodalom iránt ébredező közlekedés e letéteményesei is majdnem kizárólag a nemesi rendből kerültek ki, és így azt lehet mondani, hogy a születési arisztokratia nemcsak az államszolgálat arisztokrátiájával és a vagyon arisztokrátiájával volt azonos értelmű még az 1844 és 1848 közt lefolyt négy év folyamában is, de egyértelmű volt szellemvilágunk jeleseinek azon szűk körével is, a mely képes volt már akkor irodalmi működése által társadalmi hatást gyakorolni.

Valóban meglehetősen szűk körre szorítkozott még szépirodalmi jeleseink társadalmi befolyása is ebben az időben. Petőfi Sándor képviselőjelöltségének szégyenteljesen jellemző körülményei mutatják, hogy még rendi alkotmányunk átalakulása után néhány hónappal, egy meglehetősen nagy alföldi városunkban, azon délibábos rónák közepette, a melyeket halhatatlanná tett az ő költészete, még egy ily tősgyökeres magyar alföldi városban is, mennyire nem volt még az ünnepe, országos hírű nagy költőnek semmi tekintélye.

Annál kevésbbé bírtak társadalmi tekintéllyel abban az időben még a magyar tudományosság legkimagaslóbb jelesei. 1847-ben nem volt ugyan már e részben sem annyira sötét a láthatár, mint a múlt század utolsó és a jelen század első évtizedeiben, — a midőn Kovachich Márton Györgyöt, nemzetünk alkotmánytörténelmi dicsőségének ezen örökidőkre emlékezetes, ép oly alaposan munkálkodó mint hangyaszoralmú és ép oly éleselmű mint a szó legnemesebb értelmében önfeláldozó fölhantolóját oly sértő kicsinyléssel utasították el ismételve a Karok és Rendek az ő évtizedeken át lankadatlanul űzött kutatásainak államjogilag megbecsülhetetlen, dúsgazdag gyümölcsével; igen, elutasították őt az ő magas közérdekű kérelmével, elannyira, hogy az erdélyi püspök, meg a zágrábi püspök magán maecenáskodása menthette csak meg a »Vestigiát« meg a »Supplementumot« az utókor számára, — s

elutasították őt, ismételve hangsúlyozom, sértő kicsinyléssel, akkor, midőn már feledésbe ment sok század előtti országgyűléseink határozatainak napfényre hozataláról és kritikai bevilágításáról volt szó, — csak azért, mert e nagy buvára a magyar alkotmánytörténelemnek, társadalmi állására nézve nem volt egyéb, az akkori fölfogás szerint, holmi számba sem vehető könyvmolynál, a minthogy hivatalos állására nézve sem volt egyéb egy kir. kamarai segédhivatali rovatnoknál, — mondom, 1847-ben nem volt ugyan már annyira sötét e részben a lát-határ, mint Kovachich Márton György idejében: de azért még mindig nagyon kevésbé épületes maradt a magyar tudósok állása, pusztán mint ilyeneké. Akkortáiban még egyetlen egy egyetemünknek leghírnevesebb tanárai is vajmi szerény elvonúltságra voltak már a hagyomány erejénél fogva rántalva; kivéve hírnevesebb orvostanárainkat, alig ismerte őket a nagy közönség. Még az oly kiváló tanárt is, mint a néhai Frank, csak a szakkörök méltányolták; és ha Horváth Istvánnak volt némi népszerűsége még a szakkörökön kívül is itt-ott az országban: úgy ezt bizonyára csak országvilágra kiható exorbitáns hypothesisinek, a nemzeti hiúságot tudománytalan állítgatásokkal, nagy mondásokkal legyezgető hazafias lelkesedésének köszönheté első sorban. Akadémiánk tagjait, a mennyiben ezek kizárólag a szaktudománynak éltek, szintén nagyon kevés ember ismerte még csak névleg is abban az időben még hazánkban; másfelől állami kitüntetés, rendjel, címek, pl. királyi tanácsosság adományozása, a tudományos buvárlat, vagy irodalmi termelés jutalmazásaúl, közfelfogás szerint, nem is tartozott akkor még a politikai lehetőségek sorába. Érseki, püspöki és egyéb főpapi állomások betöltésénél, a mennyiben ez királyi kinevezéstől függött, szóba sem jött a magyar tudományosság vagy irodalom terén kivívott érdem; ha itt mégis látunk egy-egy magyar írófőpapi székben, úgy ez bizonyára egy vagy más hazafias szerzetesrendnek választott apátja vagy prépostja volt.

Szóval, nem létezett még 1847-ben nálunk olyas valami, a mi egy szellemi arisztokratia társadalmi tekintélyével és társadalmi súlyával bírt volna ebben az országban — hacsak nem akarjuk szellemi arisztokratia bizonyítékául venni azon

lelkesedést, mely egyes ünnepelt költőinket az értelmiség egy vagy más szűkebb körű csoportján belül s ezeken túl a vidéken egyes irodalmi ízlésű háztájakon tagadhatatlanul környezeti vala, — vagy ha másfelől nem akarjuk tisztán szellemi arisztokráciának venni a nemzeti párt nagynevű vezérférfiainak országszerte ünnepelt koszorúját, tehát oly férfiakat, a kik hatalom nélkül, úgy szólván üres kézzel, csakis lángelméjük fényével, önfeláldozólag hazafias érzelmeik tüzével és ékes-szavuk elbűvölő erejével küzdöttek a magyar nemzet jogaiért és államintézményeink korszerű reformjáért.

Az 1848-diki alkotmány életbeléptetése, illetőleg ennek restitúciója 1867-ben egészen más arczatát hozta fölszínre az elemek kapcsolatainak az úgynevezett társadalmi magaslatok körében: mindent egybevetve, teljesen átalakította, legalább külső kereteiben, az öröklött magyar rendi társadalmat, mely, miként látók, nemcsak az államjogban, de a társadalmi életben is — eltekintve a r. kath. és g. kath. egyházfejedelmek szűk körétől — csak egyetlen egy arisztokráciát ismert, t. i. az államszolgálat hegyeit a nagy vagyonnal elválaszthatatlanul ¹⁾ önmagában egyesítő születési arisztokráciát, — mondom, teljesen átalakította ezen rendi társadalmat egy nyugateurópai értelemben modern társadalommá, tehát egy oly egységes állampolgári társadalommá, a melynek magaslatait az államszolgálat arisztokráciája és a születés arisztokráciája, továbbá a szellemi arisztokrácia meg a vagyon arisztokráciája egymástól teljesen különvált kategóriákul dominálják, és ugyan nem többé állami kényszer alapján veti magát alá e négy külön kategóriájú arisztokrácia fölényének a társadalom, miként ez a rendi társadalmakban még történni szokott, az ott még egyetlen egy kategóriájú arisztokráciával szemben: de aláveti magát a társadalom itt már mind a négy kategoriabeli arisztokráciának, minden állami kényszer nélkül, merőben magasabb szempontú belátásból, vagy tisztán társadalmi érdekek előmozdíthatásának czéljából.

Már a föntebbiekből láthatni és egyúttal tisztán, vilá-

¹⁾ Gneist elmélete a »Wiedervereinigung des Besitzes mit dem Amte.« Ezen állapothoz képest XIV. Lajos régime csakugyan »un règne de vile bourgeoisie« volt. (Saint-Simon XIII., 56. kv. II.)

gosan meg is érthetni azon okokat, a melyek folytán ezen társadalmi átalakulás mindeddig csakis a társadalom külső kereteire, az újonnan szerveződött nagy kapcsolatok körvonalaira szorítkozhatott, a nélkül, hogy e keretek tartalma szintén teljesen át bírt volna már idomúlni a modern állameszme és a modern társadalmi eszme irányában.

Rohamosan gyors volt az a politikai átalakulásunk, a melyet a nemzet értelmiségének színe-java törvényhozás útján vitt keresztül ebben az országban; örök hála illeti ezért ama nemzedék vezérlő értelmiségét: mert csak ezen az úton, csak ezen politikai reform által lehetett megmenteni nemzetünk állami életét a jövődönék. Ámde ne csodálkozzunk másfelől azon sem, ha azt látjuk, miszerint maga a társadalom nem bírta követni ily gyorsan politikai átalakulásunkat. Nagy nehézségek állottak ennek útjában. Százados hátramaradásunk a művelődés és a közgazdasági kibontakozás terén, majd az 1848-diki politikai átalakulás rendszeresen biztos és nyugodt, céltudatosan következetes, termékenyítő társadalmi kihatását már rövid másfél év lángbaborult izgalmai után egy nagy csapással megakasztó megszakadása a jogfolytonosság gyakorlati érvényesülhetésének az ötvenes és hatvanas években, utóbb pedig az a fogalomzavar, a melyet alkotmányosságunk újjáébredése óta bizonyos, nagyon is szivós természetű, mert hosszú, igen hosszú idők óta gyökeret vert társadalmi befolyásoknak ellenszenves magatartása, sőt nem egy tekintetben határozott, bár leplezett izgatása az 1848-diki átalakulás jogegyenlőségi vívmányai ellen, — mindez kapcsolatban azon áldatlan ténynyel, miszerint a pártszenvédély harcainak közepette az emberek ez utóbbi húsz év folyamában vajmi gyakran megfelelkezni látszottak magának azon egész alkotmánynak, a melynek alapján állottak és küzdöttek, 1848-ból öröklött szelleméről, — mondom, mindez csak oda hathatott, hogy a magyar társadalom nemcsak hogy nem bírta kellőleg gyors léptekkel követni államintézményeink korszerű előrehaladását, de sok tekintetben visszaesést mutat szemben 1848-diki alkotmányunk szellemével.

Nagymérvű, bár szemre csak lassan, vagy néha épen csakis lappangva ható mérkőzései ezek az öröklött társadalmi

és a politikai átalakulás folytán fölszínre jutott társadalmi erőknél, — mérkőzései, majd álcázott, majd nyílt küzdelmei a társadalmi dinamika mélyében rejtőző tényezőknek az egész vonalon.

Jelen értekezésem tárgyát csak egyetlen egy fontos, és nagyon is exponált oldalról érinti e harc: szabadjon tehát elmondanom, hogy minő mozzanatok tartok én e részben államtudományi szemügyrevétel alá valóknak a társadalmi fejlődést előmozdító vagy hátráltató, bár zajtalanul, csaknem észrevétlenül ható, de most is folyamatban levő erők szempontjából?

Az első nagy kérdés, a mely itt fölmerül, az, hogy minő elemeket foglal magában jelenleg többé-kevésbé egyezményileg érvényre emelkedett társadalmi fölfogás szerint, félreismerhetetlenül országszerte uralgó társadalmi befolyás, és ugyancsak országszerte a társadalom összes rétegeiben ponderálható tekintély alapján az államszolgálat arisztokrátiája hazánkban?

Könnyű erre megadni a feleletet a maga szaklagos szempontjából az államjogtudósnak s az alkotmánypolitikusnak: mert hát ezek egyszerűen azt fogják mondani, hogy az államszolgálat arisztokrátiája magában foglalja manap Magyarországon a minisztereket és államtitkárokat, a képviselőház tagjait, a főrendiház tagjait, a kir. curia bíráit, a másodfolyamodványi törvényszékek, illetőleg a két kir. tábla elnökeit, tanácselnökeit, a budapesti és a budapestvidéki kir. törvényszékek elnökeit, az államszámvevőszék elnökét, alelnökét, a legfőbb pénzügyi közigazgatási bíróság bíráit, a kir. főügyészt (koronaügyész); továbbá a miniszteri tanácsosokat, a főispánokat, a fumei kormányzót; majd a mennyiben magyar állampolgárok, a közös minisztereket, osztályfőnököket, továbbá a nagyköveteket, valamint a rendkívüli követeket és meghatalmazott minisztereket, s azután a tábornokokat meg tengernagyokat, — amazokat a vezérőrnagytól, ezeket meg az ellentengernagytól fölfelé.

Ámde itt nem államjogi rangfokozati osztályozásról van szó csupán, hanem egyúttal azon társadalmi súlyról is, a melyet mindez államjogilag kategorizált elemek, minden külső,

állami kényszer nélkül érvényre bírnak, állandólag és minden irányban érvényre bírnak emelni magában a társadalmi életben, és midőn erre egy vagy más mérvben tényleg képesek, már ez által fejlesztő hatást is képesek gyakorolni a modern állameszme, meg a modern társadalmi eszme irányában. És ha erről van szó: hát akkor mindjárt előáll egy elméleti nehézség, még pedig éppen egy oly kategoriára nézve, a melynek társadalmi tekintélye egyúttal valóságos életföltétele magának a parlamentarismusnak, és miután alkotmányunk a parlamentarismusban tetőzik, magának alkotmányunknak is.

Értem azon közfelfogást, a mely a képviselőház tagjainak társadalmi állására vonatkozik, eltekintve azon szabványoktól, a melyeket e részben maga hoz a társadalmi dynamikában működésbe, a manap érvényben levő államjog.

A képviselőház tagjainak, mint ilyeneknek, társadalmi állására nézve különböző, nagyon különböző felfogás dívik jelenleg Európa egyes alkotmányos monarchiáiban. Az, a mi e felfogás lényegét és kiindulási pontját első izromban szabályozza, természetesen nem lehet egyéb és tényleg csakugyan nem is egyéb, mint maga az illető állam alkotmányjoga, a mely megszabja a képviselőház jog- és hatalmi körét az illető állam egyéb hatalmi köreivel szemben. Mi sem természetesebb, mint hogy jóval csekélyebb a képviselőház tagjainak társadalmi tekintélye, befolyása, társadalmi súlya oly államokban, a melyekben a monarchia még nem határozottan parlamentáris és népképviseleti alapon, hanem még mindig többé-kevésbé dualistikus alapon nyugszik, vagy a melyekben még e mellett az állampolgárság rendi tagozata is fönnáll még többé-kevésbé teljes mérvben. Másfelől mentül hosszabb idő óta szűnt meg már e rendi tagozat, s mentül régibb alkotmányos joggyakorlat által fejlett ki már a politikai szabadság meg az állampolgári jogegyenlőség érzéke, párosúlva politikai műveltséggel, ha nem is az egész nemzettestben, hát legalább a társadalom fensőbb és középrétegeiben, vagy mint mondani szokás, a nagy, művelt és gazdag középosztályban, értve ezt városokra úgy, mint vidékre: annál nagyobb és állandóbb a képviselőház tagjainak társadalmi súlya, tekintélye az illető állam társadalmában.

A Németbirodalom államaiban és Ausztriában csakugyan jóval alantasabb fokon is áll a képviselőház tagjainak társadalmi tekintélye, mint Angliában, Belgiumban, Hollandiában, Dániában vagy Olaszországban. Nemcsak azért, mert a német államokban még néhány évtized előtt csakis Beschwerdelandtagokról, nem pedig parlamentekről lehetett szó, e kifejezésnek parlament, komolyabb értelmében, a mint-hogy pl. Poroszországban még manap sem ismeri az alkotmányjog a parlamentarismust, hanem csakis a népképviselési alapra fektetett dualistikus monarchiát, nem ismeri a parlamentáris, cabinetsolidaritáson alapuló parlamentáris kormányt, hanem csakis oly királyi kormányt ismer, a mely bár legalis felelősséggel tartozik az országgyűlésnek, politikai tekintetben nem függ a képviselőházi többségtől, — s nemcsak azért, mert Ausztriában merőben új valami az alkotmányos élet, és ez is oly alaptörvényben gyökerezik, a mely szerint a törvényhozó hatalmat is az államfő, a császár gyakorolja a Reichsrath hozzájárulásával: de azért is, mert a német államokban az állampolgárság rendi tagozata még egész éllel nyer kifejezést az államjogban, sőt a magánjogban, és mert Ausztriában szintén megvan ez a rendi tagozat, a melyet nem ismer, minden peerage, minden lordjai daczára sem Anglia s annál kevésbbé ismer Belgium, Hollandia, Dánia vagy Olaszország, hogy Franciaországot mint köztársaságot ne is említsem.

Nagyszerű társadalmi állása volt már emberöltők egész sora óta a »House of Commons«, a képviselőház tagjának Angliában. Midőn lehanyatlott az I. Napoléon vakmerő csilagzata a csatatéren és elhomályosult évtizedekre a francia gloire, maga a francia értelmiség is mintaképül választotta magának az angol parlamentarismust, és ha nem volt is képes ezt a maga teljes életerejének hatalmas gyökszálaival együtt átültetni a selfgovernment nélküli francia talajba, egész odaadással követte mégis, kivált a juliusi napok óta, a francia értelmiség az angol példát a képviselőház tagjai társadalmi állásának rendszeresen következetes, mert alkotmánypolitikailag czéltudatos, lehető legmagasbra emelésében. És valamint az az M. P. »Member of Parliament« valódi hatalmi

tényezőt jelentett az angol társadalomban a Canning és Sir Robert Peel korában, tekintet nélkül az illető alsóházi tagnak születésére, vagyonfokára vagy egyébkénti tulajdonképeni kenyérkereseti forrására: szintígy valódi hatalmi tényező lón a »député«, mint ilyen, már a Lajos Fülöpék parlamentarismusában. Mind az angol, mind a francia értelmiség, sőt a tágabb értelemben vett művelt nagy közönség, és ezek nevelő hatása alatt mindkét nemzet egész társadalma egészen beleélte magát egy nevezetes gyakorlati tantételbe már e század első felében: abba a tantételbe, hogy a parlament tagjait már csak azért is a lehető legnagyobb tiszteletben kell részesíteni; mert ez által, ha a nemzet ezt teszi, csak saját magát becsüli meg az ő választott képviselőiben, és eltekintve Angliától, a hol már századok óta nem létezett sem militarismus, sem nem volt lehetséges szemben a törvények uralmára alapított selfgovernmenttel ¹⁾ semmiféle kormányönkénti rendszere, Franciaországban e tekintethez hozzájárult még egy másik is, az t. i. a mely arra intett, miszerint a képviselőket, mint a nemzet bizalmának souverain jogok gyakorlásában részes letéteményeseit azért is mentül nagyobb társadalmi posztíóra kell segélleni, mert szüksége van a nemzetnek az ő erős posztíójokra a központi kormányhatalom netáni túlkapásai ellenében.

De meg a munkakör, melyet a parlament tagjai, mint ilyenek, Angliában épen 7 évre szóló mandatumuk folyamában munkálni — az egyre, minden irányban kitáguló modern élet szükségleteinek és ezer ágazatú érdekkapcsolatainak korszerű fedezhetésére, hivatva lőnek, ez a munkakör, mely hét évet vesz igénybe, legalább névleg, egy-egy parlamenti tagnak életéből, valódi államszolgálatná vált a szónak tágabb értelmében, a mit a hagyományos angol fölfogás tartózkodott ugyan nyíltan constatóálni mindezideig, de kevésbbé tartózkodott a francia fölfogás minden irányban levonni egy ily messze kiható fordulatnak a következményeit. Azután Angliában szintígy, mint Franciaországban, valódi élethivatássá lón a parlamenti tagság épen a legmagasabb értelmi-

¹⁾ L. Gneist i. h.

ség mindazon tagjai számára, a kik három-négy ülősszakra át bejutottak a parlamentbe.

Nem lőn ez által természetesen rájuk nézve hivatallá a parlamenti tagság, nem még a III. Napoléon alatti Franciaországban a Corps législatif tagsága sem, a hol pedig ezen államtestnek a suffrage universel által 6 évre választott tagjai nem kevesebb, mint 12,500 francnyi évdíjt húztak az állampénztárból: de azért a parlamenti tagság mind Angliában, mind Franciaországban megszűnt lenni olyas valami, a mit csakis a legrégebb századok ösgyűlései látogatása képviseleti alapon való folytatásának lehetett volna tekinteni: lett valódi államszolgálat a szó tágabb értelmében, habár nem a végrehajtó, hanem a törvényhozó hatalom és a kormányzat alkotmányos ellenőrzésének körében.

El körülményből lehet azután kimagyarázni azon tényt is, miszerint a társadalom mind Angliában, mind Franciaországban a parlamenti tagságot a maga megállandósult közfelfogásával céltudatosan a társadalmi magaslatok körébe emelte. Angliában előkelő helyet jelölt ki számára az »Upper ten thousand« a felső tízezer, Franciaországban pedig a társadalmi »élite« a »fine fleur égalitaire« körében. Sem Angliában, sem Franciaországban nem kérdezték főnhangon a társaságban már ezelőtt 50—60 évvel sem, hogy vajjon az az angol, az a francia, a kit mint alsóházi tagot bemutatnak, vagy mint députét bemutatnak, családi származásánál és különbeni foglalkozásánál fogva földbirtokos, tőkepezés, kereskedő, iparos, tanár, ügyvéd avagy író-e? Főnhangon ezt nem kérdezték a társaságban: mert nem tartották volna meg egyeztethetőnek a jó neveléssel, oly politikai éretlenséget árulni el, a mely nem fogja föl a parlamenti tagságnak minden egyéb életkörülményt háttérbe szorító nimbusát egy alkotmányos nemzet társadalmi életében. Nem is volt szokásban sem Angliában, sem Franciaországban már e század első felében sem, hogy a »House of Commons« tagja, vagy egy »député« azt írta volna a látogatói névjegyére, vagy pl. valamely fürdői vendég-névsorba, hogy X borkereskedő és député, vagy pedig Y kés- vagy tű-, vagy akár posztógyáros vagy földbirtokos és M. P. (Member of Parliament).

Sőt mind az angol, mind a francia alkotmányos fölfogás lassanként oda érlelődött a parlamenti tagságnak, mint a nemzet egész életműködésére kiható államszolgáltatnak társadalmi méltóságát illetőleg, hogy valóságos társadalmi rangfokozatúl állandósította meg az illetők állása emelésének érdekében, ha valaki csak valaha is tagja volt a képviselőház-nak. »Late member of Parliament« — »Ancien député« — ez egyezményesen dédelgetett társadalmi rang cím lőn innen is, túl is a csatornán, — nemcsak a könyvek címlapján, vagy hirlapi cikkek, politikai fölszólalások alatt szerepelt, de mindenütt, a hová az angolok és francziák be szokják vala jegyezni a családi és keresztnévök mellé az ő társadalmi állásukat. Követte az angol és francia parlamentarismus társadalmainak mindez egyezményes eljárását Belgium, Hollandia, Dánia, 1865 óta Svédország, Olaszország, Spanyolország, Portugallia, hogy az ifjú keleteurópai alkotmányos államokat, a görög királyságot és Romániát ne is említsem.

Bezzeg nem követik ezen angol s francia példát sem a német államok társadalmi, sem Ausztria társadalmi. Sem a német államokban, sem Ausztriában nem tartják komoly dolognak az effélet a társadalom irányadó körei, s emélfogva nem is igen támogatná azokat, a kik effélet kezdeményezgetnének, a maga közfelfogásával még ma a nagy közönség.¹⁾

¹⁾ Ha csak nem épen politikai gyülekezetekről, pártbeli összejövelekről, publicistikai körökről van szó: hát akkor úgy illik mind a német államok társas köreiben, mind pedig az osztrák társas körökben, hogy ha valamely köztevékenységénél fogva kimagasló fakereskedőt vagy szappanosmestert a képviselőház tagjává választanak, és ez már mint megválasztott, működő, sőt már talán kiváló tagja a törvényhozó testületnek, valamely társas körben megjelenik, akkor — mondom — úgy illik, hogy a világért se annak constataálására szorítkozzanak, midőn őt bemutatják, hogy ő képviselő, hanem úgy illik, hogy bemutatva őt, harsány hangon azt mondják: X úr fakereskedő és birodalmi vagy országos képviselő, — Y úr szappanosmester és tagja a birodalmi tanácsnak. Saját magam láttam nem egy oly hivatalos és nem hivatalos bejegyzést úgy német mint osztrák részről, előkelő fürdőhelyeken, a mely így hangzott: X nagykereskedő és birodalmi képviselő, Y gyáros és birodalmi képviselő, »Z magánzó — Privat, vagy épen »Privatier« — és tagja a birodalmi tanácsnak.«

Azt az állampolgárt, a ki csak annyit nyomatna a maga rendes látogatói névjegyére, hogy »X« vagy »Y«, »ehemaliger Reichstagsabgeordneter«, »X« vagy »Y« »ehemaliger Landtagsabgeordneter«, »X« vagy »Y« »ehemaliges Mitglied des Abgeordnetenhauses des Reichsraths« — nos, ezt az állampolgárt egyszerűen nem tartanák solid embernek sem a német államokban, sem Ausztriában. Igen, mert szerfölött és módnélkül szeretik ugyan a rájuk nézve elérhető lehető legmagasabb címeket az emberek a német államokban szintűgy, mint Ausztriában: de a birodalmi vagy országos képviselőiséget még egyáltalán nem tartják annyira fontosnak társadalmi tekintetben, hogy e miatt háttérbe merhetnék szorítani a közönség előtt még magok a szereplő politikusok is az ő különbeni polgári foglalkozásuk jogcímeinek jelzését. Igen, mert hát Angliában, Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban a legfontosabbnak tartják a művelt körökben azt az állást, a melyet valamely állampolgár a haza ügyeinek intézésében elfoglal: a német államokban a legfontosabbnak tartják azt, hogy melyik rendhez tartozik, akár maga a törvényhozó is, és hogy minő az ő rendes foglalkozása meg a kenyérkeresete a magánéletben? Angliában, Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban, Hollandiában stb. olybá tekinti a közfelfogás a képviselőház tagjait, mint megannyi notabilitását az országnak, már közbizalomból kifolyó állásuknál fogva, és odaszámítja ugyancsak már a közfelfogás a társadalmi élitebe, tekintet nélkül különbeni polgári foglalkozásukra, már csak azért is, mert súlyt fektet rá az a hazafias közfelfogás, hogy az ő nemzeti társadalmának magaslatain mentül több notabilitást szemlélhessenek a kortársak: a német államokban ez a fogalom »notabilitás«, még csak nem is birta magát a közfelfogásban eddigelé consolidálni. Nem is beszél ott notabilitásokról más, csak magok között a publicisták, meg a tudósok. A nagy közönség meg épen fázik a notabilitások társadalmi cultusától, mert hát nem tudja, hogy nem gyűlik-e meg a baja az efféle dolog miatt a rendőrséggel? — Mindent egybevetve, a politikai szabadság hazájában, Angliában, Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban a hosszas alkotmányos

joggyakorlat által megedzett közfelfogás ugyancsak meg tudja becsülni a munkát, az ipart, a kereskedelmet és tért nyit a művelt iparosnak, a művelt kereskedőnek a születési arisztokratia, a szellemi arisztokratia s a vagyon arisztokrátiája mellett a társas érintkezésben, itt-ott még a salonokban is, de azért az állampolgári társadalom egységiességét, osztatlan voltát kívánja jelezni, éreztetni, midőn a nemzet bizalmának letéteményeseiben, aképviseletház tagjaiban nem a földbirtokost, iparost, kereskedőt kívánja többé láttatni, hanem egyáltalán a közös haza jeleseit: a német államokban azonban nem tud a közfelfogás még ma sem szabadulni a Riehl tanár által jelzett politikai és társadalmi világnézlettől, a mely szerint valaminth a növényvilágban nem létezik tulajdonkép fa, hanem létezik tölgyfa, bükkfa, cserfa, jegenyefa, szintígy nem létezik az államéletben sem állampolgár, mint tagja egy egységesnek nevezhető állampolgári társadalomnak, hanem csakis gróf létezik, báró létezik, földbirtokos létezik, városi polgár létezik, iparos, kereskedő vagy parasztgazda. ¹⁾ A politikai szabadság hazájában a közfelfogás a társadalomban is első sorban a haza nagy érdekére tekint: a rendőrállamban meg a közfelfogás első sorban azt vizsgálja, hogy annak, a ki a politika terén szerepel, az ő rendi állására, az ő »*Stand*«-jára nézve nincsenek-e valamiképen rendőrelleenes állapotban az ő igazolványai, papirjai?

Vessünk már most e párhuzamok kapcsán egy pillantást hazai állapotainkra s azon álláspontra, a melyet a közfelfogás áramlatai a képviselők társadalmi állását illetőleg elfoglalnak.

Hazánk egész múltja egy százados nagy küzdelmet jelent a politikai szabadság irányában, és ha túlnyomólag a privilegiumok és előjogok medrében folyt is e küzdelem 1825-ig, a nyugateurópai liberalismus eszmeharczának színvonalára emelkedett az már a negyvenes években. A notabilitások cultusát fejleszteni mi sem volt alkalmasabb, mint épen az eszmék ez a harcza a nemzet jogaiért vívott alkotmányos küzdelem terén, ebben az országban. És ki is fejlett e cultus oly

¹⁾ Riehl tanár aggkorában be kezdte ugyan látni komikus tévedését, de már ekkor késő volt!

mérvekben, hogy külföldi ellenségeink már-már a falka-érzék, az általok úgynevezett Heerden-Sinn túltengésével kezdtek bennünket magyarokul vádolgatni: mert ők, külföldi ellenségeink, merőben rendőrállamok politikai nevelései, nem bírták megérteni azt a lelkesedésteljes és mindvégig következetes kegyeletet, a mely egy egész nemzet értelmiségének lelkét oda bírja vala fűzni államéletünk vezéralakjaihoz a negyvenes, ötvenes és hatvanas években. Hogy történhetett ez? Annyira bálványozni és még a társadalmi életben is annyira vakon követni egyes embereket, a kik sem nem tartoztak a szó német értelmében a születési arisztokrátiához, sem nem rendelkeztek sok milliónyi magánvagyon fölött, sem nem voltak egyáltalán akkor, midőn őket a magyarok a társadalmi élite élére állították, semmiféle hivatalos állásban! Ezt a kérdést intézték saját magokhoz egynémely publicisták túl a Lajtán, meg az Elbe és a Majna partjain, de egyáltalán nem bírták magoknak e talányt máskép megfejteni, mint hogy fölállították a ránk magyarokra nézve valóban nem épen megtisztelő elméletet a politikai falka-érzék túltengéséről.

Egészen másképp fogták föl e jelenséget Angliában és Európának egyéb népképviselői monarchiáiban, a hol már emberöltők óta belenevelődhettek az állampolgárok a politikai szabadságba. Itt azután természetesnek is találták e jelenséget, és egyenesen kimondották, hogy az a közfelfogás, a mely fölött szomszédaink és a német publicisták annyira megütköznek, csakis a magyarok politikai érettsége mellett bizonyíthat első sorban.

Valóban mi sem volt képes nyilvános életünk jelesei iránt a társadalmi kegyeletet annyira fokozni minálunk, mint épen az a körülmény, hogy sem a negyvenes években az 1848-diki átalakulás előtt, sem a hatvanas években az 1867-diki kiegyezés előtt, nem voltak még a kormányon, nem voltak semmiféle hivatalos hatalomnak részesei azon jeleseink, a kik a nemzet jogaiért való küzdelmeinket vezényelték, és a kikben megtestesítve szemlélték a magyar értelmiség összes körei a fölvilágosult hazafiság nagy aspirációit. Mert épen ez a körülmény, ez a bevégzett tény tanította meg a magyar értelmiséget arra, hogy létezik szellemi hatalom, létezik erköl-

esi nagyság a politika terén is, a melyeket tisztelnie és a társadalom élére állítania kell minden magyar embernek, ha hű fia akar lenni hazájának, még ha nincs is hivatalos hatalom és semmiféle hagyományos vagy erő-összeköttetés vagy óriási vagyon ama szellemi nagyságok kezében. Ily tanfolyamán ment át a magyar értelmiség a politikai érettségnek már akkor, midőn az 1867-diki közjogi kiegyezés újból behozta a parlamentarismust hazánkba az 1848-diki jogfolytonosság alapján. Nem csoda, ha az előző évek fönn érintett nagy tanulságai dúsan kamatoztak már most minden irányban. Ennek tulajdoníthatni, hogy a képviselőház tagjainak társadalmi állását is mindjárt 1867-ben is oly értelemben fogta föl egész értelmiségünk, a mely midőn egyfelől eleget tesz az 1848-diki alkotmány szellemének, másfelől épen nem a rendőrállamilag nevelt német és nem is a Kaunitzok és Metternichnek iskolájában megizmosodott hagyományos ó-osztrák közfelfogásra emlékeztet, hanem azon közfelfogást juttatja eszünkbe, a mely Angliában ismeri föl a maga classikus hazáját, és a mely már a harminczas évek óta dívik Franciaországban, Belgiumban, valamint otthonossá lett azóta Olaszországban, Hollandiában, Dániában, Spanyolországban és Portugalliában, hogy Svédországot, Norvégiát, a schweizi köztársaságot meg Kelet-Európa ifjú alkotmányos monarchiáit ne is említsem; azon közfelfogást, a mely mindenütt uralkodik, a hol csak komolyabb értelemben szólva, politikai szabadságot biztosít az állampolgárságnak az ország alkotmánya népképviseleti alapokon.

Ez a közfelfogás emelkedett uralomra 1867-ben a koronázás után is: és ugyan annyival inkább könnyű szerrel meg is állandósulhatott az a közjogi kiegyezésre nyomban rákövetkezett évek folyamában, minthogy magának a kormányra jutott nagy többségnek a vezére, mondhatni mindenható vezére, Deák Ferencz, a haza bölcse maradt, még azután is, hogy parlamenti felelős minisztérium kormányzott ebben az országban. A világ bámúlt e látványon, melyet neki e részben nyújtott az ifjú magyar parlamentarismus egy ezeréves, történelmileg fejlett alkotmányosság talajában. Nagyhirű publicisták, Émile de Laveleye Deák Ferenczet Perikleshez hasonlították,

mert nem találtak az ő politikai szerepéhez hasonlót a legújabbkori angol parlamentarismus történetében. Itt benn az országban pedig a társadalom minden rétegéből oly mély tisztelet környezte őt, mint a minő monarchiában, az állampözt kivéve, senkit környezni nem szokott. Az állampöztárok, rangkülönbség nélkül, őt tekintették a magyar társadalom vezérének; fényes állású főúrak szerencsájöknek tartották, ha kíséretét képezhették és boldogok voltak, ha befogadta őket bizalmas barátságába. Az egész értelmiség érezte, hogy Deák Ferencz oly hatalmi tényező, a melyben tetőpöntjét éri el a maga társadalmi kihatásában a parlamentarismus hordereje, és az egész értelmiség, pártkülönbség nélkül, büszke volt arra, hogy van a magyar hazának egy Deák Ferencze. És Deák Ferencz e hihetetlennek látszó társadalmi uralmának egész ideje alatt nem volt egyéb, mint egyszerű képviselő.

A nimbus, a mely a haza bölcsét mindvégig környezé, rááradt jórészt magára az összes képviselők állására is: de ezen állást, a képviselői állást, nálunk azért még sem ezen nagy embernek személyes nimbusa emelte föl a társadalmi magaslatra, hanem azon közfelfogás, a melyről föntebb szözlottam; a Deák Ferencz nimbusa csak consolidálta azt, még szemben a highlife azon köreivel is, a melyek idegen műveltségöknel és hagyományos felfogásuknál fogva épen nem lettek volna különben hajlandók eme közfelfogásban osztozni.

Valóban, ha valamely külföldi író itt a helyszinén alaposan tanulmányozhatta volna a magyar társadalom felsőbb köreit és könyvet írt volna azok jellegző mozzanatairól: bizonyára élénk színekkel sietett volna ecsetelni azon díszes helyet, melyet abban az időben a magyar országgyűlés képviselőházának tagjai, mint ilyenek, tekintet nélkül születésökre, tekintet nélkül vagyonuk mekkorására, a társadalmi magaslatokon minden irányban háborítlanul, sőt nyílt ellenmondás nélkül elfoglaltak. Lajos Fülöp polgárkirálysága idejében nem volt nagyobb a francia képviselőkamara tagjainak tekintélye, súlya, a már akkor demokratizált francia társadalomban, mint a minő volt a magyar képviselőház tagjaie Deák Ferencz életének utolsó évtizedében azon

magyar társadalomban, a melyet Ernest Renan a maga nyelvén aligha nevezhetett volna, ha ide jön közénk, még »société égalisée«-nek. ¹⁾

Ne tagadjuk, hogy némi fordulat állott be e tekintetben nálunk Deák Ferencz halálával. E fordulat csak lassanként vált érezhetővé: mert míg az 1848-diki átalakulás intéző notabilitásainak nemzedéke ki nem dőlt még a magyar parlamentarismus küzdteréről, az 1848-ban vérkeresztséget nyert jeleztem közfelfogás nem egykönnyen engedte magát az időközben mindinkább fölszínre jutó újabb szempontok és egy bizonyos czéltudatosan működő áramlat által legyőzetni.

Kérem, ne értsen engem senki félre, midőn itt az Akadémiában ezt hangoztatom, s ne tulajdonítson szavaimnak senki más értelmet, mint a melyet azok valóban magokban rejtenek. Az új szempontokat mindazon tekintetek tölték előtérbe, a melyeket az új parlamenti helyzet hozott magával. Az óriási nagy parlamenti többség vezérlete áthelyezkedett már most, a modern parlamentarismus követelményeinek megfelelőleg, magába a kormányzatba, és ez szükségkép maga után vonta a parlamenti tényezők súlypontjának áthelyezkedését is egy más, az eddiginél már hivatásánál fogva is hasonlíthatlanul magasabban álló súlypontba. De nem ez a körülmény okozta, hogy a képviselőház tagjainak társadalmi állása fölött nem volt többé már e jelen évtized elején annyira egyhangú a közmegállapodás, mint annak előtte. Külföldről hatoltak be hazánkba azon retrograd áramlatok az antisemitismus kapcsában, a melyek csakhamar párosúlva a nálunk 1867 óta csak lappangva tenyésző, rendi tagozat után epedező velleitásokkal, arra törekedtek, hogy úgy az 1848-diki alkotmányunkból táplálkozott közszellemet, mint a népképviseleti rendszer követelményeinek cultusát alapjában megingathassák. Nem tartozhatik az Akadémia elé, mert a napi politika kérdéseivel szövvényes ezen mozgalom társadalmi physiologiája: de már magába az államjog tudományába vág és így értekezésemben is helyet foglalhat annak megvilágítása, hogy mennyire nem állhatja meg a tudományos kritikát épen a magyar államjog

¹⁾ »Revue des Deux Mondes« 1878. és »Dialogues Philosophiques.«

és az egybehasonlító alkotmánytan szempontjából az az eljárás, a mely a rangbeli és hivatalos címek, helyesebben címezgetések kérdésének fölvetésével igyekezett megbolygatni az 1848-ban, majd 1867-ben gyökeret vert közfelfogást a képviselőház tagjainak társadalmi állására vonatkozólag.

Azok, kik a rendi tagozat újjáélesztése, határozottabb kidomborítása után epedeztek, most így szóltak: minő jogcímen arrogálják magoknak a képviselőház tagjai, már mint ilyenek, azt a nagyon előkelő állást a magyar társadalomban? A képviselő csak egyszerű mandatarius a saját választókerületének, és az által, hogy megkapja a mandatumot a választási elnök kezéből, ez által még nem nyer sem állami méltóságot, sem hivatalt, sem királyi kitüntetést, hanem eltekintve az ő magas jogkörétől, melyet csakis a képviselőházban és annak bizottságaiban gyakorolhat 3 vagy 5 évig, — eltekintve ettől, nem megy keresztül az ő személye semmiféle államjogi változáson, annál kevésbbé rangemelésen, tehát egyszerűen marad a képviselő társadalmi tekintetben az, a mi megválasztatása előtt volt. Így szóltak a publicistika magasabb régióiban; a gyengébbek kedvéért pedig így formulázták meg a kérdést: a címeket és kitüntetéseket a magyar államjog szerint egyedül a király van, jogosítva — 1848 óta miniszteri ellenjegyzés mellett bárkinek is az állampolgárok közül adományozni; sem törvény, sem rendelet nem adományozta a »nagyságos« címet a képviselőknek, már mint ilyeneknek — minő jogcímen hagyják tehát a képviselők magokat meg-nagyságoltatni?

Ne tartsanak, nem fogom átvinni e fejtegetéseim menetét oly térre, mint a hírneves Dumas Sándor szellemes fia, a ki csak imént panaszkodott az Osmond marquis emlékirataihoz írt előszavában, hogy még Párisban is annyira szeretik a rangcímeket az asszonyok meg a cselédek a társas érintkezésben. Nem óhajtok én legkevésbbé sem rátérni egy ily sikamlós mesgyére. Nem, mindössze is csak azt akarom kimutatni, hogy mennyire téves magatartást követ a fönt érintett kérdésben a publicistika, s hogy mily mulasztást követ el a modern magyar államjogi irodalom, midőn érintetlenül hagyja azon fogalomzavart és azon rendszertelenséget, sőt

államjogi meg politikai következetlenséget, a mely a fönt érintett címek kérdésében már tulajdonkép 1848 óta uralkodik hazánkban.

Kétségbevonhatatlan tétele manap is a magyar államjognak, hogy a kitüntetések, címek adományozása kizárólag Ő Felségét, a koronás királyt illeti meg és ugyan az 1848: III. t.-czikk rendelete szerint, miniszteri ellenjegyzés mellett. Kétségbevonhatatlan tény az is, hogy oly törvény, vagy oly rendelet, a mely bárminemű címmel ruházta volna föl a magyar képviselőház tagjait, mint ilyeneket, egyáltalán nem létezik. Léteznek ugyan államok, a melyekben a képviselőház tagjait címmel, még pedig ugyancsak magas címmel maga az alaptörvény ruházza föl; — így például Braziliában az 1824-diki alkotmány — illetőleg »Constitution« — alaptörvény 16. §-a hiteles francia fordításban így hangzik: »Les membres de chacune des deux Chambres porteront le titre de Augustes et très-dignes seigneurs représentants de la Nation.« ¹⁾ — Tehát a braziliai parlament mindkét kamrájának tagjai egyaránt magától az alkotmánytól nyerték a címöket: nem az feltűnő ebben, hogy a képviselőház tagjai is ugyanoly magas címmel lőnek felruházva az alkotmány által, mint a felsőház tagjai, mert hisz nincs oly valóban parlamentaris állam, a melynek államjoga magasabb rangfokra helyezné a felsőház tagjait, már mint ilyeneket, a képviselőház tagjainál; nem ez a feltűnő, de feltűnő az »*auguste*« cím, a mely nemcsak csodálkozást, de derűtlenséget is gerjesztett az európai publicistikában. Pedig ezt a braziliai alkotmányt nem a braziliai színes benszülöttek dolgozták ki, de kiváló hírnevű portugall származású jogtudósok azon elvek alapján, a melyeket nem csekélyebb államjogtudós, mint Benjamin Constant fejtett ki a maga »Cours de droit constitutionnel« című maradandó becsű munkájában. ²⁾

¹⁾ L. Dareste, Les constitutions modernes, Paris 1883. II. 560. Hl. e. Laferrière-Batbie: »Les constitutions de l'Europe et d'Amérique.« Paris 1870.

²⁾ Hl. e. Constituição politica do Imperio o Brasil. De Carvalho Moreira. Rio de Janeiro 1868. — Hl. e. Direito publico brasileiro. José Antonio Piruenta Bueno.

Angliában is a »honourable member« czímet legalább by courtesy használják a parlamentben, az alsóház tagjaira nézve, tehát ugyanaz rangczím jelzőt »honourable«, a mely a szorosabb értelemben vett lordokat, vagyis mint mi mondanók, a bárókat illeti meg de iure. A honourable ugyanis nem annyi, mint tiszteletreméltó, a köznapi beszédben, de valódi, még pedig igen előkelő rangczím.

Franciaországban nem létezett az »Ancien Régime« halomra dőlte óta semmiféle czímezgetés, német vagy magyar értelemben, a hivatalos világban de iure; sőt de facto sem dívott ily hivatalos czímezgetés, eltekintve a minisztereket, nagyköveteket, tábornagyokat stb. megillető »excellence«-tól, sem III. Napoléon »demokrat« császárságában, sem XVIII. Lajos és X. Károly monarchiájában, sem a Lajos Fülöp polgárkirályságában, hogy a köztársasági Franciaországot ne is említsem.¹⁾ Az »Ancien Régime« alatt bőven dívott e czímezgetés, így dívott pl. a »Votre Grandeur« kifejezés is, mikép ezt még Montesquieu levelezéséből láthatni: de, a mint mondom, megszűnt mindez az 1791-diki »Constitution« életbeléptével, és ezen idő alatt azon elvet követé még a Restauratio és még inkább a polgárkirályság államjoga is, hogy maga a hivatal adja meg, mint ilyen, a lehető legteljesebb rangfokot az államtisztviselőnek, a kinek nincs szüksége semmiféle egyéb czímezgetésre, mert hát ezen utóbbi úgy sem kölcsönözhet neki nagyobb tekintélyt sem az államéletben, sem a társadalomban. Az esprit égalitaire folyománya volt e közfelfogás tagadhatatlanul, és ennek következtében ott, a hol a herceget és őrgrófot is csak M. le ducnak, M. le marquisnak szólították, az osztálytábornokot is csak M. le généralnak,

¹⁾ Hogy III. Napoléon azon proclamációjában, a melyben Montijo Eugenia grófnő, Teba őrgrófnő *ő excellenciájával* való eljegyzését adja tudtára a francia nemzetnek (1852.), e czímmel tisztelte meg magas jegyesét: »son excellence« mint őrgrófnőt, ez nem a francia államjogban, de a spanyol államjogban gyökerező udvariassági actus volt. tekintettel a magas hölgy, a későbbi császárnő spanyol származására.

²⁾ »Par courtoisie« (»by courtesy«) dívott ugyan a Restauratio alatt egyéb czímezgetés is, de ez nem gyökerezett az államjogban. — Angliában The honourable, a név elé téve, valódi rangczím, míg ezen összetételben »the honourable member« csak by courtesy az.

a valóságos tengernagyot is csak M. l'amaralnak szólították: ott bizonyára nem szenvedhetett csorbát a képviselőház tagjainak különben már közfelfogás szerint magas tekintélye, ha nem szólították őket pl. »Votre Grandeur«-nek, hanem egyszerűleg így czímezgették őket, hogy »M. le député.«

Francziaország példáját követték e részben Olaszország, Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia és 1866 óta Svédország is: mindez államokban ép oly kevésbé czímezgetik a képviselőket, mint a felsőházi tagokat, vagy mint a legmagasabb rangfokú bírákat és államtisztviselőket, még a miniszterek számára is csak a nemzetközi érintkezés iránti tekintetből, valamint a nagykövetek s teljhatalmú miniszterek s rendkívüli követek számára van föntartva az »excellence« a gyakorlatban.

Tekintsük már most, hogy állott a dolog nálunk az 1848-diki átalakulás alkalmával.

Magyarországon törvény által sohasem lettek szabályozva a címek 1848 előtt, hanem csakis esetről esetre diktatorialis rendeletek, esetleg leiratok útján. Az eljárásban azonban, mely e részben 1848 előtt követtetett, minden volt inkább, csak nem volt rendszeres, nem volt az államjog tekintetei iránti következetesség. Bizonyos elvi normativum csak annyiban birt érvényre emelkedni, hogy a főrendelet a »méltóságos« cím illeti meg, a köznemesség önkormányzati legmagasabb nobile officiumait pedig csakis a »tekintetes« cím illetheti meg, a minthogy csak »tekintetese« voltak az összes vármegyék közönségei, s a minthogy »tekintetese« voltak az országgyűlés alsótáblájánál egybegyűlt »karok és rendek« is.

Ezen általánosságban mozgó elvi normativumon belül azonban a lehető legnagyobb rendszertelenség és következetlenség uralkodott a gyakorlatban. Miért? Azért, mert a címek, czímezgetések egész rendszerét átölelő — nem mondom törvény — de kellőleg kihirdetett szabályrendelet sohasem lőn kibocsátva; esetről esetre intézték el legtöbbször egyszerű leírással a fölmerülő összeütközéseket, a mi azután azt eredményezte, hogy míg egyfelől nyitva hagyatott nem egy fontos kérdés, addig másfelől a konkrét intézkedések nagyon

különböző időkből származván, nem feleltek meg azon fokokénti módosulásoknak, a melyek az intézmények terén időközben végbementek.

Innét eredt, hogy a legszembeszökőbb képtelenségek jöhettek létre az idő folyamában a gyakorlatban. Hogy csak kettőt említsék: a grófokat, bárókat közhivatalból méltóságolták, fönt említett normativum szerint, de a királyi leiratok megtartották régiebb századok szokását, »tekintetes és nagyságos«-oknak címezvén őket. — A királyi ítélőtábla bírái meg már rég hivatalból nagyságoltattak, midőn magának e magas bíróságunknak a hivatalos címe még mindig csak »tekintetes« volt.

Másfelől nyitva maradt nem egy kérdés, melyet épen nem szoktak nyitva hagyni arisztokratikus monarchiák rendi alkotmányosságában. A ki bővebben akar magának e részben tudomást szerezni, az ne a »Schematismus incltyti regni Hungariae«-ben, vagy akár az 1847-diki kiadásában »Magyarország tiszti névtára«-nak, keresse az e visszasságok fölötti eligazodást, mert abból ugyan okólni nem fog. Pl. köztudomásra van, hogy az Esterházy hercegeket a »Durchlaucht« cím illeti meg, mint szentbirodalmi hercegeket, illetőleg a német birodalmi Bundesversammlung 1825. aug. 13-diki határozata alapján. Kérdés, ugyanezen, magyar államjogi műnyelvre illetékesen még mindeddig le sem fordított magas cím »Durchlaucht« illeti-e meg az 1715: 111. alapján, Magyarország herceg-primását is, míg nem bíbornok, vagyis »eminentia«? A Batthyány herceget és a Pálffy herceget azonban nem illeti meg a »Durchlaucht« cím a német, illetőleg osztrák közjog szerint, hanem ez a cím illeti meg őket »Fürstlich Gnaden«, mintegy analogona az angol hercegeknek, — Duke — a kiknek szintén az a címök, hogy »His Grace«, a mi németül így dívik, hogy »Seine Gnaden.« És mit találunk a hivatalos gyakorlatban: azt, hogy míg a herceg-primásnak, nem levén akkor bíbornok — ezt a címet adja meg az 1847-diki rendi gyakorlat, hogy »Ő magassága«, addig mind az Esterházy, mind a Batthyány és a Pálffy hercegeknek ezt a címet adja »Főmél-

tóságú», — tehát épen úgy czímezi, mint a M. kir. udvari cancellariát.

Ennyire rendezetlen volt még 1848 márczius elején a magyar rendi államjogban a címkérdés, midőn egyszerre összeomlik a Lajos Fülöp trónja és egy orkánszerű hangáradat járja be Európa összes monarchiáit: »Éljen a szabadság, egyenlőség, testvériség!«

A mozgalmak folytán, melyek e messzeható, forradalmiasan hangzó jelszók alatt hazánkban is megindultak, és örök dicsőségére legyen mondva nemzetünknek, teljesen békés, törvényes úton diadalhoz is vezettek, az a közfelfogás, mely a történelmi fejlődés fonalán eddig uralkodott, egyszerre kiesett a sodrából. 1848-diki törvényeink épen nem csináltak ugyan tabularasát az eddigi államjogból, de volt valami a levegőben, a mi egészen fölmagasztalt állapotba hozta az elméket, és egészen átalakítani látszott az ő gondolkodásmódjokat, a nélkül, hogy az eszmék, aspiratiók mind e nagy fuvatagát törvénybe iktatni még csak meg is kísérelhették volna honatyáink.

A francia eszmék világából hozzánk is elhatott egyenlőség eszméje egészen uralma alá látszott venni a szellemeket. Fényes nevű főurak egyszerűleg elkezdtek hagyogatni a »gróf«-ot vagy »báró«-t családi nevök elől és nem kívántak a mozgalom hevében egyébnek czímeztetni, csak polgártársnak. Csodálkozhatunk-e azután, ha az első felelős magyar minisztérium a maga működését azzal kezdte, hogy elrendelte, miszerint a »miniszterek czíme a megszólításban egyszerűleg Ön, különben pedig miniszter úr!«

Ezen egyenlőségi eszmeáramlat hatása alatt történt azután, hogy mintegy villanyütésre, egyszerre kiment Magyarországon minden hivatalos czímezgetés a divatból. Megfért e fordulat ugyan 1848-diki törvényeink szellemével, de szükségkép nem következett belőle. És miután száműzetett a czímezgetés magának a kormánynak hivatalos helyiségeiből, mikép gondolhattak volna ugyanekkor honatyáink még arra, hogy törvény által, vagy rendeleti úton az új alkotmányjogi helyzetnek teljesen megfelelő címet ruházhassanak, illetőleg ruháztathassanak a képviselőház tagjaira?

1867-ben az 1848-diki alkotmány lőn in integrum restituálva. A jogfolytonosság fonalát azonban minden egyéb kérdésben inkább voltak hajlandók cultiválni 1867-diki törvényhozóink, csak éppen ebben az egyben nem, a hivatalos címek, címkeztetések kérdésében nem. Más szellem uralkodott már! ekkor Európaszerte hasonlíthatatlanul kevésbé idealista szellem uralkodott hazánkban is. Ismerve népünk rendkívüli czímkórságát, a mely újjá éledt benne, sőt hallatlan mérvekben fokozódott, a mióta elmosódtak az 1848. politikai reminiscenciái; ismerve, mondom, ezen, népünk minden osztályát, a magyar társadalom minden rétegét annyira jellegző rangkórságot és czímkórságot, a magyar kormány nem is tehetett egyebet, mint hogy helyreállította a címkeztetések hivatalos alapját úgy a végrehajtó, mint a bírói hatalom állami közegre nézve. És ezt helyesen is tette, mert a népnevelés jelen stadiumában a mi tömegeink még nincsenek arra megérve, hogy egy-egy államtisztviselőt vagy bírót, vagy akár egy minisztert megfelelő rangcím nélkül is oda tudjanak contemplálni, a hová kell, t. i. még születésére és magánvagyonára való tekintet nélkül is az úgynevezett társadalmi magaslatokra.

Utóvégre is 1848-diki alkotmányunk föntartotta a születési arisztokrátiát mint ilyent; szokásjogunk nagyszerű kitüntetésekkel sánczolja körül főuraink társadalmi állását: éppen nem tett volna tehát a jogegyenlőség eszméjének, mert nem tett volna a modern állampolgári társadalom ügyének szolgálatot a kormány, ha 1867-ben arra az álláspontra helyezkedett volna, a melyre helyezkedett a márcziusi napok hevélye közben az első felelős minisztérium, a hivatalokra nézve. Mert ha az államtisztviselőkre, bírákra nézve el lett volna újból törölve 1867-ben a hivatalos címkeztetés: úgy mi lett volna ennek a következménye?

Az, hogy egészen más helyzetben levén 1867-ben főuraink, mint a minőben voltak 1848-ban, politikai befolyásukat, de meg a világosi katasztropha óta határozottan megcsappant egyenlőségi áramlatot illetőleg is: arra nem is gondolhatott volna józanul senki már 1867-ben, hogy törvényhozási úton töröltessenek el a rendeleti úton eltörölhető hivatalnok címe-

ken kívül még a főurainkat születési jogcímen megillető »méltóságos« és magasabb címek is. Ámde ha okvetlenül épségben kellett maradniok a születéssel járó »méltóságos« és magasabb címeknek: ha 1867-ben az 1848-diki minisztérium példáját utánozta volna a magyar kormány vagy akár maga a törvényhozás, úgy ez esetben akaratlanul is oly állapotot hozott volna létre, a mely a már akkor annyira cím-kórságos és azóta még nagyobb mérvben címkórságossá lett magyar társadalomban, szemben a társadalom kevésbbé magas műveltségű összes rétegeinek hagyományosan szűk lát-körével, jelentékeny mérvben csökkentette volna az állam-hatalom különböző hivatalos rangfokú közegeinek tekintélyét. Az ötvenes és hatvanas években hazánkra súlyosodott tör-vénytelen burokratizmus amúgy is oly kicsinylés — sőt lenézésteljes gyűlöletet támasztott társadalmi köreinkben minden állami hivatal iránt, hogy ezen lenézésteljes gyűlölet-nek némi utóíze átsapott még újjáébredt alkotmányosságunk korszakába is. Megszűnt volt ekkor már a rendi alkotmány idejében dívott egyesítése a magasabb hivatalnak a nemesi jogcímen járó földbirtokkal, vagy, mint a rendi alkotmány idejében mondani szokták, a földesurasággal: de épen ezért nem igen tudott igen-igen sok és nem befolyás nélküli ember még belenyugodni a dolgok új rendjébe, a maga lelke mélyé-ben. Daczára demokratszellemű 1848-diki politikai átalaku-lásunknak, vajmi sok gyomorsava maradt még fönn az embe-rekben a rendi felfogásnak, és a hatvanas években, midőn már eloszlott az 1848-diki emélytelt lelkesedés az egyenlőségi eszméért, bizony nem csekély volt még azon társadalmi ténye-zők száma az ország minden egyes vidékén, a kik nem örömet szemlélték az alantabb születésű szakerőket az állam magas és legmagasabb hivatalaiban. Sőt még a közepes tisztviselői állomásokon sem, kivált a vidéken.

Csakis az államhatalom érdekében járt el tehát az a politika, a mely újra behozta a különböző rangfokozati, ú. n. méltóságos, nagyságos és tekintetes címeket az államtisztvi-selők, bírák számára: mert különben az a profanum vulgus, a mely nem szokott az államjog követelménye fölött elmél-kedni, alighanem csakis kizárólag a születéssel járó címeket

fogta volna tiszteletben tartani az államközegek társadalmi tekintélyének rovására.

A dolgok ily hátrafelé fejlődését előmozdítani nem állott az államhatalom érdekében.

Csak magunkat áltatnók, ha azt akarnók elhitetni, hogy a képviselőház szintén születésre való tekintet nélkül és nagy vagyonhoz, nagy földbirtokhoz vagy nagy tőkéhez nem kötött, nagyon is demokratikus alapon választott tagjai már állásuknál fogva kívül esnek mind e tekinteteken. Az igaz, hogy az ő társadalmi állásuk tekintélyét nagyban fokozták úgy a Deák Ferencz nimbusa, mint egyéb általam fönt jelzett körülmények: mégis teljesen érthető, hogy ugyanakkor, midőn a végrehajtóhatalom és a bírói hatalom közegeire nézve visszaállította az 1867-diki magyar kormány a megfelelő rangjelző címeket, ugyanakkor oda hatott, hogy a képviselőház tagjai számára is magas államjogi állásuknak legalább némileg megfelelő címmezgetés, *by courtesy* hozassék folyamatba.¹⁾

¹⁾ Érttem azt az annyiszor hánytorgatott és megélezelt »nagyságos« címzet, a melyet a hivatalos meghívókon, a hivatalos levelezésben, sőt az udvari meghívójegyeken is a képviselők családi nevei elé szoknak már több mint húsz év óta oda illesztgetni.

Már micsoda beszéd ez? Fogják mondhatni azok, a kik államjogi szabatossgát követelnek a kifejezésekben, és teljes joggal. Már micsoda beszéd ez! hogy a kormány »oda hatott«, — hisz a kormány elrendelni szokta az ilyesmit, vagy pedig egyszerűen föntartja az usust.

Hát beismerem, hogy ez a kifejezés: »oda hatott a kormány«, kissé sajtászerűen hangzik az államjogi műnyelvben: de ha híven akarja valaki visszatükrözni a helyzetet, csakugyan nem fejezheti ki magát másképen, mint hogy 1867-ben a kormány »oda hatott.«

Igen, mert az az álláspont, melyet e kérdésben a magyar kormány mindjárt a koronázás után elfoglalt, maga ez az álláspont nem kevésbbé volt anomália, mint az általam fönt használt kifejezés. A dolog így állott. A kormány érezte, hogy a közhangulat címekórságos voltával szemben lehetetlen az 1848-diki francia címétörölő egyenlőségi eszmének álláspontjára helyezkednie; érezte azt is, hogy ez a tiszteletreméltó ősrégi rangcím, »tekintetes«, nem alkalmas többé arra, hogy a képviselők társadalmi állásának kellő consolidatiójára szolgáljon, sőt egyenesen attól tartott, hogy az esetben, ha nem léptetik valami úton a képviselők számára magasabb cím a tekintetesnél azonnal életbe, úgy ez eset-

Szomorú, hogy úgy volt, de tényleg így állott a dolog már 1867-ben. Ha rendőrileg betiltotta volna azonnal a kormány országszerte a nagyságos cím elfogadását a magánéletben is szigorú pénzbírság terhe alatt mindenkinek, a kit a törvényesen fönnállott szabványok értelmében ez a »nagyságos« cím meg nem illetett, hát ez esetben egyszerűleg magára hagyhatta volna a dolgok folyamát: mert ez esetben minden egyes képviselő csakis azon címet viselte volna ugyan, a mely őt különben is megilleti vala: de ez esetben, ha a képviselőház tagjainak akár $\frac{9}{10}$ -része is egyszerűleg »tekintetes úrnak« fogott volna is szólíttatni, a képviselői állást nem érhette volna semmiféle csorba még a legfonákabb köznapi fölfogás részéről sem: mert hát ez esetben rendőrileg levén betiltva minden illetéktelen nagyságos cím, nem állott volna szemben souverain jogok gyakorlásábani osztályrészre hivatott 400 képviselővel legalább is 400,000 férj és apa, a ki ha mással nem, háza cselédjével nagyságoltatja magát már évtizedek óta ebben az országban.

A kormány azonban már 1867-ben sem gondolhatott egy ily óriási mérvű rendőri betiltásra: mert adott körülmények közt a nevetségesség színében, egy valóságos politikai Don Quijotéria színében fogott volna feltűnhetni csupán egy illetén rendszabálya. Ez adott körülmények alatt azt értem, hogy míg egyfelől Európaszerte páratlan mérvekben dühöngött is hazánkban évtizedek óta a címkórság, különösen a társadalomnak kevésbbé magas műveltségű vagyonosabb középrétegeiben: másfelől ezen valóságos társadalmi endemiával párhuzamosan még mindig tartotta magát a közfelfogásnak egy másik áramlata, a mely folyton azt szokta fönhangon hirdetni a nyilvános életben és nem kevésbbé határozottan szokta hangoztatni a társas érintkezésben, hogy minden címezgetés nevetség tárgya lehet csupán a mai világban és nevetségés minden állami rendszabályozgatás is, a mely az ily állítólagos lappaliakkal a mai világban még komolyan akar foglalkozni.

ben társadalmunkban még el is fogja veszthetni a parlamentarismus nem egy követelménye a maga horderejét.

Ez az áramlat tartja magát még ma is, de különösen szembeszökőleg uralkodó volt ez 1867-ben úgy a politikában, mint épen a magasabb műveltségű köreiben az úgynevezett értelmiségnek. És bármennyire fölületes, sőt merőben meg gondolatlan beszédnek bizonyult is be ez azóta: tény, hogy 1867-ben ez a közfelfogás dominálta az értelmiség túlnyomó nagy részének ha nem is észjárását, legalább stereotyp szavajárását: és a kormány magatartására nézve épen ez volt a döntő. Nem tartotta tehát czélszerű eljárásnak ünneptélyesen nyílt államjogi eljárás által, még csak nyílt rendelet útján sem intézni el a képviselőház tagjainak címkérdését, habár erre egy korszerű képviselőházi határozat provokálása által könnyen megnyerhette volna a felhatalmazást e részben a rendeleti út követésére — természetesen kapcsolatosan az összes rangcímek korszerű szabályozásával, épségben tartva az 1848: III. t.-czikk illető §-át, a mely Ő Felségének tartja fenn, miniszteri ellenjegyzés mellett, a címek adományozását, annál kevésbbé tartotta czélszerűnek törvény alkotásának útját, a mi — a souverain jogokat gyakorló országgyűlés egyik házának tagjairól lévén szó — inkább megfelelt volna 1848-diki alkotmányunk szellemének.

Valamit azonban mégis tennie kellett: és épen ezért azt az utat választotta a kormány, a melyet tényleg követett.¹⁾

¹⁾ T. i. oda hatott, hogy a képviselőház háznagyi hivatala folyamatba hozta a nagyságos címeket a meghívókon, hivatalos levelezésben stb., a mit azután tudomásul vett a ház elnöksége, majd a főrendiház elnöksége, természetesen csakis hallgatag helyesléssel, mint maga a kormány, melynek előzetes beleegyezése, illetőleg jelzett alakban tett initiatívája nélkül a képviselőház háznagyi hivatala bizonyára nem érezhette volna magát illetékesnek egy ily államjogi háttérű lépésre. Húsz évi usus áll ma tehát e részben előttünk: de minthogy sem törvény nem alkottatott, sem általános, sem részletesbe vágó tüzetes nyílt rendelet nem bocsátatott ki az összes címek kérdése korszerű rendezésére, fönt említett társadalmi áramlat folyton bolygatgatja e kérdést a journalistikában és minden áron igyekszik meggátolni annak jogerőre emelkedését. Az államjogi irodalom pedig, a mely első sorban lett volna hivatva a címek kérdését elméletileg tisztába hozni és ez által a gyakorlati politikának irányt szabni, hallgat mélységesen, sőt a címek kérdését érdemlegesen a modern államjog szempontjából még csak nem is érinti.

A magyar államjogi irodalom e részbeli hallgatása folytán nem csoda azután, ha merőben téves úton jár a publicistika; hisz még csak azzal sem látszik tisztában lenni, a mire régen meg kellett volna már tanítania úgy a nagy közönséget, mint a journalistikát, — hogy t. i. minden más eljárás merőben ellenkezik az 1848-diki alkotmány szellemével, és így érvényben levő államjogunk alapelveivel csak két eljárás nem ellenkeznék, t. i. vagy egyszerűleg eltörölni francia, olasz, belga, dán, hollandi, norvég példa szerint minden rangjelző címet, születéssel járót szintűgy, mint hivatalbelit, vagy pedig korszerű alapon rendezni a címek kérdését az egész vonalon, beleértve a tágabb értelemben vett államszolgálatot is. Amaz eljárásra, az egyszerű eljárásra legkevésbé sem ösztönözhet a politikai helyzet, de meg a legújabb társadalmi fejlődés sem: ez utóbbi eljárásra azonban megérlelheti a politikai tényezők elhatározását már talán a legközelebbi idő, de csak úgy, ha államjogi irodalmunk előbb e részben helyrehozza mulasztását és oly irányba tereli a publicistikát, mint a minőt e kérdésben a kor igényei az 1848-diki alkotmány alapján megkövetelnek. És ha ez megtörténik, akkor vissza fognak szorulni társadalmunk dynamikájában azon hatályok is, a melyeket fönn érintett retrograd velleitások áramlata bocsátott játékba: küzdve oly dolgok ellen, a melyeket az embereknek évtizedek óta megszokott szavajárása a nevetséges kicsinyesség színében igyekszik ugyan feltüntetni, de a melyeket a lappangó társadalmi hatályokat higgadt tárgyla-gossággal vizsgáló államtudományi buvár és sociolog szeme épen az ily címekórságos társadalomban, mint a mienk, nem tarthat sem agyonhallgathatóknak, sem köznapi élczelődéssel elüthetőknak.

A magyar országgyűlés képviselőházáról egyáltalán csakis a journalistika és a pártpublicistika beszélt eddig bőségesen; a komolyabb tanulmányt igénylő irodalomban vajmi ritkán szoktak róla tüzetesebben megemlékezni. Mind-össze is egy rövidre szabott »Országgyűlési Almanach«¹⁾ az,

¹⁾ Uj országgyűlési Almanach. Sturm Albert. Budapest 1888. Az előző évben Dr. Halász Sándor tett már e téren hasonvállalattal kísérletet. A Sturm »Almanach«-ja szabatosabb, teljesebb, mint a Dr. Halászé

a melyet, mint némileg közhasznú terméket, fölmutatni képesek vagyunk: mert még a tágabb körű művelt közönség számára dolgozó ú. n. salonirodalom is csak a humor meg az élcelődés szempontjából tartotta érdemesnek 1861 óta hozzászólni a magyar parlament szereplő alakjaihoz és azok viselt dolgaihoz. Azt mondják, a közönséget egészen kifárasztják úgy is a hírlapok és a pártpolitikai röpiratok; annyit olvas ezekben a parlamentről, hogy egészen kimerül, érdeket csakis az irodalmi caviar és mixed-pickles ébreszthet immár azon alakok iránt, a kikről 20—25 év óta mindennap olvas, és mindennap lát; természetes tehát, hogy nem vágyakozik ma már a Szalay László, báró Kemény Zsigmond és Csengery Antal államférfiakat és szónokokat tanulmányszerűleg ismertető essayinek folytatása után, hanem ha már nem akar tovább ásítózni, csakis a Kákay Aranyosék »Fény- és árnyképei«-hez hasonlók, meg Mikszáth Kálmán karczolatai után nyúl, mert ezek legalább mulattatják.

Hát megvan e genrenak is a maga jogosultsága tagadhatatlanul, és a Mikszáth parlamenti karczolataiban van nemcsak irodalmi érték, de enyelgő köntösbe öltöztetett, éles megfigyelésen alapuló egy-egy darabka politikai korrajz is, a mit a Kecskeméthy Aurel kétféleképpen, álnevű vállalatáról ugyan nem mondhatni, mert ha úgy tehetségre és készültségre, mint írói rutinera a jelesebb publicisták közé tartozott is Kecskeméthy Aurel: az ő »Fény- és árnyképei« határozottan az álcázott iránypamphlet alantas színvonalára tartoznak, tekintve nem a compositió és a nyelv hűmortaltsága, de tekintve a jóhiszemű munkára vállalkozó politikai salonirodalom föladatát. Alig van kiválóbb államférfia, politikusa, szónoka a manap idősebb nemze déknek, a kit ezen »Árnyképek« szerzője kisebb-nagyobb mértékben a nevetségesség színében feltüntetni, vagy éppen torzalakká törpíteni ne igyekezett volna: ilyesmi azonban egészséges irodalmi viszonyok közt csak

volt; ámde a Sturm »Almanach«-jában is oly töredékszerűleg csekély az, a mi az egyes főrendiházi tagokról és képviselőről elmondatik, hogy az ugyan a komolyabb tanulmányozónak, sőt még a valóban tudványó politikai olvasónak sem szolgálhat komolyabb mérvekben tájékoztatóul. Talán e derék publicista kezdeményezése ösztönszerűleg fog hatni komolyabb irányban is.

még sem képezheti parlamentáris országban az egyesegyedül kapós terméket, sőt egyáltalán napvilágra jutó termékét a politikai salonirodalomnak!

Tisztelt Akadémia!

Nem terjeszkedhetem ki jelen értekezésem keretén belül az államszolgálat arisztokrátiája többi ágainak tárgyalására, sem azon nagyon gyér és nagyon egyoldalú irodalmi termékekre, a melyek ezek egynémelyikével foglalkoznak; de nem terjeszkedhetem ki a születési arisztokrátiára sem egyáltalán, a szellemi arisztokrátiára és a vagyon arisztokrátiájára pedig nem terjeszkedhetem ki tüzetesebben ez alkalommal. A születési arisztokratia, mint ilyen, amúgy is öröklött tárgyát képezi nálunk is egy messzeterjedő, kegyeletesen ápolt gazdag irodalomnak, és a »Genealogiai és heraldikai társaság« működése tudományos színvonalra igyekszik emelni az erre vonatkozó magyar irodalomnak még azon ágait is, a melyek eddigelé paragon heverték.

A szellemi arisztokrátiáról és a vagyon arisztokrátiájáról volna mondani valóm elég, de az idő int és így jelenleg még csak néhány rövid megjegyzésre fogok szorítkozni.

Miként fentebb kifejtém, 1848 előtt csak egy arisztokrátiát ismert a magyar társadalom, a születési arisztokrátiát, a mely egyúttal az államszolgálat és a vagyon arisztokrátiája is volt ebben az országban. Szellemi arisztokratia létezéséről nem vett akkor még 1848 előtt tudomást a magyar társadalom. Manap azonban nemcsak külön vált az államszolgálat arisztokrátiája a születés arisztokrátiájától a fentebb mondottak értelmében, de külön, önálló rovat alatt érvényesíti magát a vagyon arisztokrátiája is. A szellemi arisztokratia, az igaz, még zsenge korát éli ugyan a magyar társadalomban, de öntudatra ébredt már tagadhatatlanul, sőt már ugyancsak kezd küzdeni minden irányban létezésének és társadalmi követelményeinek közelismertetéséért. Van azonban egy nagy nehézsége az ő korszerű hatalmi kibontakozhatásának: az, hogy az általa vítt küzdelemben a létért, alkatelemeinek egyes főbb kategóriái nem állanak szakadatlanul céltudatos solidaritásban egymással.

A tudomány elismert kitűnőségei, a publicistika legbefolyásosabb jelesei, a szépirodalom ünnevelt alakjai és a művészet ünnevelt nagyságai: ime ezek képeznék nálunk is, miként egyebütt, a szellemi arisztokrátiát a társadalomban. Igen, de mit látunk a gyakorlatban? Látjuk, hogy vannak világhírű művészeink, névleg világhírű festőművészeink, és büszke nemzeti önérzettel szemléljük azon ovatiókat, a melyekben ők a külföldi polgáriasodás fénytelt nagy góczpontjaiban részesülnek; eltekintve még élő, legnagyobb regényírónktól, nincsenek ugyan már oly nagy költőink, mint voltak a negyvenes, ötvenes években, de benső örömmel tapasztaljuk, hogy szépirodalmunk jeleseit, ha nem is anyagilag, hát legalább erkölcsileg, társas érintkezésileg manap nemzetünk összes értelmiségének legalább igen nagy része, jobban meg tudja becsülni, mint költészetünk fénykorában, és hogy közönségünk legalább is annyira húzza az ő diadalszekerüket hazafias ünnepélyek alkalmából, ma már az ország minden vidékén, mint akár az angol, akár a francia, akár a német vagy olasz közönség. Látjuk, sőt érezzük napról-napra azon valóban hatalmas befolyást, melyet jelesebb publicistáink gyakorolnak főleg a napisajtó által úgy a társadalom összes felső és közép rétegeire, mint közügyeinkre ma már szintén az egész országban, sőt még az ország legtávolabb zugában is, és ez is csak benső meglegedéssel töltheti el úgy a szellemi munka tisztelőit, mint a politikai szabadság barátait.

Mindez tehát örvendetes látvány: de látunk e mellett még mást is. Látjuk a támadások és rohamok szakadatlan sorozatát a magyar tudományosság legfőbb nemzeti testülete ellen az egész vonalon, közepette azon már-már megdőbbentő idegenkedéssé fajult közömbösségnek, a melyet a művelt nagy közönség kezd egy idő óta mutatni a — márványpalotában honoló Magyar Tudományos Akadémia iránt. És ugyan hol és kik vívják e harczot az Akadémia tekintélye ellen? Vívják a napisajtó többé-kevésbé nagy organumaiban és vívják azok, a kiknek válllatva kellene működniök a tudomány munkásaival a szellemi arisztokratia állásának megszilárdításáért a magyar társadalomban; vívják egyes publicisták, mindenekfölött pedig a szépirodalomnak egyes jelesei. — Évek óta tart már e

hadjárat a sajtóban; nem csoda, ha még értelmiségünk egy része sem az ma már, a mi eddig volt, az Akadémia irányában!

Akadémiánk teljesen vértezettnek érezheti magát e rendszeres támadások értelmi hordereje ellenében: hisz ha ez a közel háromszáz tagja Akadémiánknak nem jött volna magyar emberül a világra és nem élt, nem dolgozott volna önfeláldozásteljesen egy életen át a magyar tudományos irodalomnak -- hát akkor ugyan minő fokán vesztetgelne még ma is a fejlődésnek a magyar tudományos irodalom?

Az, a ki e kérdésre meg tud alaposan felelni magának, az meg fogja érteni egyúttal e támadások sajnálatra méltólag szegényes culturpolitikai niveauját. — Egyébként egyre erősbül szellemi arisztokrátiánk társadalmi posztíója legalább a társadalom azon rétegeiben, a melyekben megvan a tömeges részvét a nemzeti cultura ügye iránt régesrégén. A törvényhozás is nagyot lendített a tudomány és irodalom előkelő munkásainak társadalmi tekintélyén, midőn utat nyitott nekik a főrendi házba; állami kitüntetés is többször éri ma már nálunk az irodalom munkásait, mint csak ezelőtt két évtizeddel is; és ha nem állunk is e tekintetben még a culturpolitikai fölfogásnak azon magaslatán, a mely a különböző rendjelek adományozása alkalmából érvényesíti magát a nyugat-európai culturállamokban; javúlt a helyzet mégis nálunk e tekintetben is; például királyi tanácsossá alig emeltek volna irodalmi érdemeinek elismeréseül egy egyszerű somogy megyei lapszerkesztőt ezelőtt 40, de még 15—20 évvel sem. Ha majd egyszer létrejönnek megyeszerte, sőt minden nagyobb vidéki városban az általam már a hetvenes évek elején szóba hozott közkönyvtárak: majd akkor közelebbi érintkezésbe fog lépni a nagy közönség a vidéken is Akadémiánk termékeivel; és ekkor majd ismét talán föl fog melegedni a közönség laikus nagy tömege is az Akadémia iránt; de arra, hogy úgynevezett népies, vagy vonzólag tudománytalan olvasmányokkal igyekezzék viszszahódítani Akadémiánk a tőle mesterségesen elidegenített rokonszenvet, ez egy tudományos Akadémiának nem lehet a hivatása. Hogy azonban a megyei és városi közkönyvtárak minél előbb létrejöhessenek: erre nézve talán éppen maga tudomá-

nyos Akadémiánk tehetné meg az első lépést: megküldvén évről-évre kiadványainak fölöslegéből mindazt, a mivel csak rendelkezik, minden megye, minden törvényhatósági város számára, szintűgy, mint a hogy megküldi a maga kiadványait a gymnasiumoknak és reáltanodáknak. Utánoznák az Akadémia példáját bizonyára egyéb tudományos társulataink és szépirodalmi társulataink is, és csakhamar meglenne úgy a megyék, mint a városok föllállítandó közkönyvtárai számára az a nucleus, a mely elférne egyelőre a levéltárban, vagy bármely ideiglenes helyiségben is, de a mely ha egyszer együtt lenne, bizonyára arra fogná ösztönözni úgy városi, mint megyei törvényhatóságainkat, hogy fogjanak hozzá a már több helyütt megpendített közkönyvtárak megépítéséhez.

Irodalmunk a szellemi arisztokrátiát mint egészet, csak a múlt nemzedékekre vonatkozólag szokta tárgyalni az irodalomtörténelmi kézikönyvekben; a jelenkor kitünőségei közül csak egyeseket vesznek szemügyre íróink; csakis művészeink jelen nemzedékét méltatja egy derék magyar díszmű, a Szana Tamásé: pedig csak fokozhatná a nevedekő nemzedék érdeklődését a szellemi arisztokratia eszméje iránt, ha közelebbről s egyszerre ismerkedhetnék meg szellemi életünk összes fensőbb munkaköreinek ez időszerint működő főbb alakjaival.

A vagyon arisztokrátiája nagy hatalmi tényező lett ez ország társadalmában, még a mennyiben nem is esik össze a születési arisztokrátiával. De a vagyon arisztokrátiáját sem mutatta még be irodalmunk kellő tüzetességgel és kimerítő alapossággal. A »Magyar Almanach« megkísérlette ugyan a legtöbb adófizetők névsorának és adóösszegének egybeállítását a törvényhatósági virilisták hivatalos névjegyzékeinek alapján. Kezdetnek e könyv is jobb, mint semmi, de alapos tájékoztatást nem nyújthat az a komolyabb tanulmányozónak. Hogy csak egy példát hozzak föl, Simor János bíbornok hercegprímásnak évi adómenyiségét 29,000 frtra teszi ez a »Magyar Almanach«, pedig a valóságban nem 29,000 frtot, de 229,000 frtnális többet fizet ő eminentiája adóba évenként. Valóban ideje volna, hogy maga a statisztikai hivatal fogjon hozzá az adóhivatalok országszertei segélyével a legalább is 100 frt évi államadót fizető magyar állampolgárok rövid, hogy úgy

mondjam, statisztikai monographiájának összeállításához. Magára a még mindig ismeretlen mennyiségű nemzeti vagyonnak és a nem kevésbé ismeretlen nemzeti jövedelemnek földelésére ugyan nem fogna egy ily statisztika lényeges horderejű előmunkálatot képezni: de igenis oly módon fogná egy ily statisztika bevilágíthatni a mai magyar állampolgári társadalom összes felsőbb és közép rétegeinek valódi képét, és e rétegek alkatelemeinek úgy nemzetgazdasági és adópolitikai, mint ethnographiai és culturpolitikai jelentőségét, hogy várva várja a magyar társadalom minden buvára azt a pillanatot, a melyben egy ily összeállítást tehetend majd tanulmányai tárgyává.

Ismétlem, a mit értekezésem elején mondtam: óriási Európaszerte páratlan átalakuláson ment át 1847 óta 1888-ig a magyar társadalom minden tekintetben; de bizonyára csak fokozhatni fogná a nemzeti létünk jövőjébe vetett hitet, ha az irodalom minél előbb arra vállalkoznék, hogy egy könnyen áttekinthető egységes kiadványban lehetőleg hű képét nyújtsa legalább a ma már egységes magyar állampolgári társadalom összes felsőbb és közép rétegeinek.¹⁾

¹⁾ A fentebbiek bővebb földelésére szabadjon még megjegyezni a következőket:

Hogy a párisi »*Institut*«-nek maga az államhatalom jelölte ki a helyét, rangra és állami tekintélyre nézve mindjárt a nagy államtestek mellett: ezt nem tartom szükségesnek tüzetesebben beigazolni a XIX. századra nézve; mert hisz ez olyas valami, a mit minden világlátott, vagy korszerű olvasottsággal, magasabb képzettséggel bíró európai ember tud. De szabadjon ide iktatnom, hogy mit mond Augustin Thierry az »*Académie Française*« rangbeli állásáról XIV. Lajos korában: »Non seulement Louis XIV., conseillé par Colbert, fixa le sort des gens des lettres, en instituant pour eux des pensions régulières; mais de lui même, il fit plus, il les honora dans ses bienfaits. Il leur assigna une place d'honneur, et mit leur association libre, l'*Académie française*, au rang des grands corps d'état. Par sa familiarité pleine d'égards avec les principaux d'entre eux stb.« Egy jegyzetben aztán hozzá teszi: »L'Académie, depuis la mort de Richelieu, était sous le patronage officiel du chancelier; vers 1672 le roi s'en déclara personnellement le protecteur; et lui donna le droit de venir le haranguer dans les occasions solennelles comme faisaient le parlement et les autres cours supérieures.« (Tiers État 273. l.) Hsl.: »*Tudomány és társadalom*« című akadémiai értekezésem ide vonatkozó helyeivel 1887.

A Magyar Tudományos Akadémiával nem foglalkozott még eddig ily mérvben az államhatalom. Jellemző azon egyetlen törvényczikkünk nyelvezete is, a mely a M. Tud. Akadémiára vonatkozik. Ez az 1827: 11. t.-czikk, mely következőleg hangzik: »A hazai nyelv mívelése végett felállítandó tudóstársaságról vagy magyar akadémiáról. — A Karok és Rendek gondoskodása nemcsak a hazai nyelvnek terjesztésére, hanem egyszersmind minden tudományok és mesterségek nemeiben való kimivélésére is irányoztatván, Ő szent Felsége megegyezésével ujjolag is határoztatik: 1. §. Hogy a tudóstársaság vagy magyar akadémia, az önkéntes és szabad ajánlatok útján összetett alaphból, sz. kir. Pest városában állandó székhelylyel legrövidebb lehető idő alatt felállítassék. 2. §. Ezen intézetnek pártfogását Ő cs. kir. Fensége az ország nádora, a haza és a magyar nemzet iránt vele született gyöngédségénél fogva elfogadván, mihelyt Ő Fensége gondoskodása mellett a társaság megalakulandó, fennállása iránti tervét, az országos küldöttség munkájában foglalt elvekhez és az ajánlók kívánatához képest, a szabályokkal, ahhoz alkalmazandó módokkal s eszközökkel még bővebben kidolgozandja, azt Ő cs. kir. Fensége országgyűlésen kívül is, Ő kir. Felségének legmagasabb megsemmisítése és kegyelmes helybenhagyása végett előterjesztendi, annak utána az országgyűléssel tudatandó.«

Hasonlóan csakis »a nyelv mívelése és terjesztése« iránti érdekét hangsúlyozza azoknak az 1827: 72. t.-czikk, a kik a »tudóstársaság felállítása és a hazai nyelv terjesztése végett ajánlatokat tettek, midőn azoknak neveit az utódok emlékeül törvénybe iktatja.«

Ennyi mindössze is az, a mit nálunk a törvényhozás a Magyar Tudományos Akadémiát illetőleg, annak fölállítása alkalmából elrendelni jónak látott. A XIV. Lajoséhoz hasonló horderejű intézkedések Magyarországon nem történtek; nem csoda tehát, ha az államhatalom nem egyenetlén e részben egy korszerűbb, culturállamhoz méltóbb közfelfogás útját, a mi hazai társadalmunk ugyancsak messze mögötte maradt a tudományos akadémiák tagjainak társadalmi állására vonatkozó nyugateurópai fölfogásnak. Valami egészen sajátos, lenézésteljes ellenszenv honolt ebben a »regnum consuetudinarium«-ban e század első felében a »tudósok« iránt; még oly elemek is bizonyos életrevaló, talpraesett úri magyarságukat vélték ezen ellenszenv úton-útfélen fitogtatása által kimutathatni, a melyek különben, mint magasabb tanfolyamot végzettek s e mellett egyfelől a szépirodalomnak lelkes hívei, másfelől pedig mint a politikai szónoklatnak legalább esetről-esetre komolyabb olvasmányokra utalt művelői, magok is szellemi életet folytattak a szónak többé-kevésbé komoly értelmében. — Csakis az elnyomatás idejében kezdte fölkarolni a szépirodalom jelesei mellett országszerte hazafias értelmiségünk a magyar tudományos irodalom ismertebb nevű munkásait és állította őket mintegy oda a nemzeti kegyelet aegise alá — költőink és regényíróink, publicistáink és történetíróink ünnepeit koszorújának némi kiegészítésül — és ugyan annyival is inkább, minthogy

a Magyar Tudományos Akadémiában majdnem kizárólagos, országvilágra kiható nagy gócpontját ismerte föl az egész közönség az akkori viszonyok közepette is működni képes hazafias élitenek.

Az 1715: 111. törvényezik így hangzik: (Status et Ordines Suae Majestati Sacratissimae referunt gratias quod futuros moderni Domini Archiepiscopi Strigoniensis in officio successores Dignitate sacri Romani Imperii Principis condecorare dignata est).

»Quod Sua Majestas Sacratissima, ad demissam eamque sollicitam Eminentissimi et Serenissimi Domini Cardinalis, Ducis de Saxonia, Archiepiscopi Strigoniensis et Primatis Hungariae Instantiam, futuros Ejusdem Domini Archi-Episcopi in Dignitate Archiepiscopali Strigoniensi Successores, in veros Sacri Romani Imperii Principes creare; et ad Titulum atque Dignitatem Principatus Imperialis, cum omnibus Honoribus, et Praerogativis Eidem competentibus, ex speciali sua Gratia, atque Clementia evehere ac sublimare dignata sit; eas, quas possunt immortalis, Altfatae Suae Mejestati Sacratissimae Status et Ordines *referunt gratias*; §. 1. Ac in Signum debitae gratitudinis, aeternam huius rei memoriam, praesenti Article ad seram posteritatem transmittere voluerunt: Quo sic, erga praetitulatum etiam Dominum Archi-Episcopum et Cardinalem, pro eatenus quoque in Gentem Hungaram demonstrato propenso animi candore, reciprocum ac indubitatum sinceri affectus, et obsequii argumentum testarentur.« — Tehát merő köszönetnyilvánítás »évén iktattatott be ez is csupán a törvénybe; nem csodálkozhatunk tehát, ha a czímezgetések kérdésébe 1715 óta sem avatkoztak bele rendi országgyűléseink. — Egyébként vannak egyéb nehézségei is rendi hagyományosságunknak a czímezgetést illetőleg, a melyek közül bizonyára legkevésbé fontos az, hogy sem az »*Erlaucht*« rangcím viselésére jogosított indigena grófoknak, sem a hasonlókép indigena *marquisk*nek vagy ha úgy tetszik, örgrófoknak nem juttatott a mi 48 előtti »Ancien régime«-ünk rendeleti úton sem adequat rangcímjelzőt. Egészen saját, ságos, a német rendiség szigorúan orthodox észjárása előtt szinte érthetetlen egyébként már az is, hogy Magyarországon a »bárok« is már »méltóságosak« és a »grófok« is csak »méltóságosak«, holott a német államokban roppant nagy ür tátong még a »gróf« és a »bárok« közt; lévén amaz »*Hochgeboren*«, emez pedig csak »*Hochwohlgeboren*«. A német államokban a »bárok« nem is számítatik a »*Hoher Adel*«-hez, ott főnemeseikül tehát csakis a hercegek és grófok szerepelnek államjogiilag szintűgy, mint társadalmilag is, a minek azután az udvarképesség kérdésében is szerfölött nagy jelentősége van, nem lévén a »bárok« ha nem »*Reichsfreiherr*«, még csak udvarképes sem.

Hazánkban a törvényhozás hallgatagon nyugodott bele a hercegi, grófi, bárói rangnak, czímnek behozatalába, de maga 1848 előtti rendi kormányzatunk sem törődött valami szerfölött sokat mind e nyugateurópai mintára állított főnemesi kategoriák rangcímjelzőinek rendszeres szabályozásával.

Végül lehetetlen, hogy ide ne iktassam a magyar és angol társadalmak közti párhuzam alkalmából Lord Macaulay azon szavait, a melyekkel a régi angol társadalom arisztokrátiáját, a még ma is főnálló peeraget jellemzi, szemben az *összes* többi polgárok ősrégi törvény előtti egyenlőségével. »It was not only by the efficiency of the restraints imposed on the royal prerogative that England was advantageously distinguished from most of the neighbouring countries. A peculiarity equally important, though *less noticed*, was the relation in which the nobility stood here to the commonalty. There was a strong hereditary aristocracy: but it was of all hereditary aristocracies the least insolent and exclusive. It had none of the invidious character of a caste. It was constantly receiving members from the people and constantly sending down members to mingle with the people. Any gentleman might become a peer. The younger son of a peer was but a gentleman. Grandsons of peers yielded precedence to newly made Knights. The dignity of Knighthood was not beyond the reach of any man who could by diligence and thrift realise a good estate, or who could attract notice by his valour in a battle or a siege. It was regarded as no disparagement for the daughter of a Duke, nay of a royal Duke, to espouse a distinguished commoner. Thus, Sir John Howard married the daughter of Thomas Mowbray, Duke of Norfolk. Sir Richard Pole married countess of Salisbury, daughter of George, Duke of Clarence. Good blood was indeed held in high respect: but between good blood and the privileges of peerage there was, most fortunately for our country, no necessary connection. Pedigrees as long, and scutcheons as old, were to be found out of the House of Lords as in it. There were new men who bore the highest titles. There were untitled men well known to be descended from Knights who had broken the Saxon ranks at Hastings, and scaled the walls of Jerusalem. There were Bohuns, Mowbrays, De Veres, nay kinsmen of the House of Plantagenet, with no higher addition than that of esquire, and with no civil privileges beyond those enjoyed by every farmer and shopkeeper. There was therefore here no line like that which in some other countries divided the patrician from the plebeian. The yeoman was not inclined to murmur at dignities to which his own children might rise. The grandee was not inclined to insult a class into which his own children must descend. After the wars of York and Lancaster, the links which connected the nobility and the commonalty become closer and more numerous than ever. The extent of the destruction which had fallen on the old aristocracy may be inferred from a single circumstance. In the year 1451. Henry the Sixth summoned fifty-three temporal Lords to parliament. The temporal Lords summoned by Henry the Seventh to the parliament of 1485. were only twenty-nine, and of these twenty-nine several had recently been elevated to the peerage. During the following century the ranks of the nobility were largely recruited from among the gentry. The constitution of

the House of Commons tended greatly to promote the salutary intermixture of classes. The Knight of the shire was the connecting link between the baron and the shopkeeper. On the same benches on which sate the goldsmiths, drapers, and grocers who had been returned to parliament by the commercial towns, sate also members who, in any other country, would have been called noblemen, hereditary lords of manors, entitled to hold courts and to bear coat armour, and able to trace back an honourable descent through many generations. Some of them were younger sons and brothers of great lords. Others could boast even of royal blood. At length the eldest son of an Earl of Bedford, called in courtesy by the second title of his father, offered himself as candidate for a seat in the House of Commons, and his example was followed by others. Seated in that house, the heirs of the grandees of the realm naturally became as zealous for its privileges as any of the humble burgesses with whom they were mingled. *Thus our democracy was, from an early period the most aristocratic, and our aristocracy the most democratic in the world; a peculiarity which has lasted down to the present day, and which has produced many important moral and political effects.*« (History of England, I. 36—38.) — Annyian emlegetik, sőt annyian irtak már nálunk a XVIII. század utolsó évtizede óta az angol és a magyar alkotmány közti nagy hasonlatosságról: de egészen másként fogták volna föl a dolgot az illetők, ha Macaulay szemüvegén át szemléltették volna az angol állampolgári társadalom államjogi természetét a Plantagenetek kora óta!
